

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

KATEDRA RUSKÉHO A FRANCOUZSKÉHO JAZYKA

K OTÁZKÁM PRAVOPISNÉ GRAMOTNOSTI VE ŠKOLNÍ PRAXI

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Blanka Kuchařová

Učitelství pro 2. stupeň ZŠ, obor Aj-Rj

Vedoucí práce: Mgr. Jiřina Svobodová, CSc.

Plzeň, 2015

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně
s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

Plzeň, 7. dubna 2015

.....
vlastnoruční podpis

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí své diplomové práce Mgr. Jiřině Svobodové, CSc. za odborné vedení práce, věnovaný čas, ochotu a vstřícnost, se kterou jsem se vždy setkala.

Obsah

ÚVOD.....	7
TEORETICKÁ ČÁST.....	9
1. Charakteristika ruského písma a pravopisu.....	9
1.1 Písmo a abeceda.....	9
1.2 Historie ruského pravopisu.....	11
1.3 Vývoj ruského pravopisu.....	13
1.4 Ruský pravopis a jeho části.....	17
1.5 Základní principy ruského pravopisu.....	18
2. Význam a postavení ruštiny v českých školách.....	23
2.1 Význam znalosti ruštiny.....	23
2.2 Postavení ruštiny v českých školách.....	24
2.3 Cíl vyučování ruskému jazyku.....	24
3. Význam a didaktika pravopisu ve výuce ruštiny.....	27
3.1 Význam pravopisu.....	27
3.2 Psychologické otázky osvojování ruského pravopisu.....	29
3.3 Význam a místo písemného vyjadřování.....	30
3.4 Metody vyučování pravopisu.....	30
3.5 Procvičování pravopisných jevů.....	33
3.6 Učební pomůcky při výuce pravopisu.....	34
4. Základní pravidla ruského pravopisu.....	36
4.1 Stručný výklad vybraných pravopisných pravidel.....	38
PRAKTICKÁ ČÁST.....	51
1. Východiska praktické části.....	51
2. Stručná analýza učebnic.....	53
2.1 Analýza učebnic Pojechali 1-3 a Raduga po-novomu 1-2.....	53
3. Doplnkové materiály pro nácvik pravopisu – pracovní listy.....	55
3.1 Pracovní list na procvičení psaní měkkého znaku v číslovkách.....	55
3.2 Pracovní list na procvičení psaní velkého/malého písmene u jmen obyvatelských.....	57

3.3 Pracovní list na procvičení psaní záporné částice u sloves не odděleně.....	59
3.4 Pracovní list na procvičení psaní měkkého и po souhláskách г, к, х.....	61
4. Doplnkové materiály pro nácvik pravopisu – didaktické hry.....	63
4.1 Pexeso na procvičení obyvatelských jmen.....	63
4.2 Domino na procvičování psaní и/ы po г, к, х.....	63
4.3 Správné psaní slov – na procvičování jakéhokoli pravopisného jevu.....	63
4.4 Koncovky sloves – hra na procvičování psaní 1. a 2. časování sloves.....	64
4.5 Ruské slovo – cizí slovo – hra na procvičování psaní и - ы po ц.....	64
4.6 Přátelské a nepřátelské не – hra na procvičování psaní záporné částice не.....	64
4.7 Hra na tři o – hra na procvičování psaní redukovaných samohlásek.....	64
5. Doplnkové materiály pro nácvik pravopisu – ukázková hodina.....	65
ZÁVĚR.....	67
РЕЗЮМЕ.....	69
BIBLIOGRAFIE.....	70

ÚVOD

V diplomové práci se budu věnovat otázkám a problémům spojených s výukou ruského pravopisu ve školní praxi. Nejprve bude stručně charakterizováno písmo obecně, poté krátce nahlédneme do historie ruského pravopisu, představíme jeho vývoj včetně nejvýznamnějších reforem, které se uskutečnily nebo se uskutečnit měly. Dále bude charakterizován ruský pravopis z hlediska lingvistického, budou popsány základní principy pravopisu. V další části diplomové práce je pozornost soustředěna na aktuální situaci ruštiny v českých školách, jejímu postavení v rámci ostatních předmětů vůbec, ale i konkrétně místu a významu pravopisu v hodinách ruštiny. Pasáže věnované didaktickému hledisku se zabývají rovněž metodami používanými při výuce pravopisu, zmiňovány jsou učební pomůcky a typy cvičení, která jsou zaměřena na nácvik pravopisu. Na konci teoretické části jsou stručně vysvětlena základní pravopisná pravidla ruského jazyka. Kritériem pro výběr těchto pravidel se stala zejména analýza učebnic používaných na druhém stupni základních škol, tj. soubor učebnic *Pojechali 1-3* a *Raduga po-novomu 1-2*, ale i vlastní zkušenost ze souvislé praxe.

Téma diplomové práce jsem zvolila proto, že podle mého názoru jsou otázky výuky a procvičování pravopisu na hodinách ruštiny v současné době velmi aktuální. Budoucí, ale i současní učitelé by si měli uvědomit, kolik pozornosti věnují nácviku pravopisu a psaní vůbec, zda například nepodceňují roli pravopisu v porovnání s procvičováním fonetických jevů a výslovností v ruštině apod.

Hlavním cílem diplomové práce je analýza současné situace týkající se problematiky pravopisu ve školní praxi. Přesněji řečeno analýza toho, v jakém rozsahu se věnují pravopisu učebnice a hodiny ruštiny obecně, jaká je mu přikládána důležitost a kolik pozornosti a prostoru je věnováno jeho procvičování. Vycházíme-li z hypotézy potvrzované analýzou učebnic, že obecně pravopis postupně zaujímá čím dál tím menší roli na hodinách ruštiny a materiálů na procvičování je málo, stanovili jsme si další cíl vytvořit doplňující materiály zaměřené na osvojování pravopisu, které by bylo možné prakticky a jednoduše využít na hodinách. Z uvedených důvodů budou v praktické části nastíněny některé možnosti směřující k upevňování pravopisných návyků. Záměrem je vytvořit pracovní listy a didaktické hry, které by bylo možné použít jako doplňující materiál k souborům učebnic *Pojechali 1-3* a *Raduga po-novomu 1-2*.

Při zpracovávání diplomové práce budou jako hlavní zdroje použity především následující publikace: pro teoretický materiál týkající se historie, vývoje a obecné

charakteristiky – *Kratkij spravočnik po sovremennomu russomu jazyku: učebnoje posobije (Kasatkin a kol.)*, *Sovremennaja russkaja orfografija (Kajdalova, Kalinina)*, dále české publikace, jako např. *Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy I (Havránek)* nebo *Russkaja orfografija v pravilach, upražnenijach i tablicach (Kupcevičová)*. Didakticky zaměřené pasáže se opírají např. o *Cíchovy publikace Metodika ruského jazyka. 1. svazek a Metodika ruského jazyka. 2. svazek*. Praktická část, ale i některé kapitoly teoretické zabývající se didaktickými otázkami, čerpají ze souborů učebnic *Pojechali 1-3 (Žofková, Lomová, Eíbenová)* a *Raduga po-novomu 1-2 (Jelínek)*.

Práce je rozdělena na dvě části, a to na teoretickou a praktickou. Teoretická část se skládá ze čtyř hlavních podkapitol. První je věnována obecné charakteristice ruského písma, zejména pak abecedy, historii a vývoji ruského pravopisu, ale také základním principům ruského pravopisu. Druhá podkapitola pak pojednává o postavení ruštiny v českých školách, konkrétně o významu znalosti ruštiny vůbec, o cíli jejímu vyučování. Třetí část se podrobněji zabývá didaktickými otázkami pravopisu na hodinách ruštiny, dále je pozornost věnována například metodám výuky, psychologickým faktorům osvojování pravopisu nebo typům cvičení určených pro jeho nácvik. V posledních pasážích teoretické části budou osvětlena některá základní pravidla ruského pravopisu.

Praktická část si klade za cíl pokusit se přispět ke zkvalitnění pravopisných kompetencí žáků. Pociťujeme nedostatek vhodných materiálů pro výuku ruského jazyka obecně, nácviku pravopisu se učebnice věnují spíše sporadicky. Z tohoto důvodu se v praktické části zaměříme na vytvoření pracovních listů, určených osvojování pravopisu, předložíme ukázky didaktických her. S cílem konkretizovat využití materiálů, zařadíme rovněž ukázkovou hodinu. Praktická část bude rozdělena do podkapitol, v nichž budou definovány východiska praktické části a analyzovány zmíněné soubory učebnic. Na provedenou analýzu se budou opírat další podkapitoly, které se soustředí na nácvik pravopisu (pracovní listy, didaktické hry, ukázková hodina). Veškeré aktivity jsou zaměřené na intenzivní procvičování a osvojování pravopisných pravidel.

Poznatky a význam jednotlivých kapitol budou stručně shrnuty v závěru. Součástí diplomové práce je resumé v ruštině a angličtině. Diplomová práce obsahuje seznam použité literatury.

TEORETICKÁ ČÁST

1. Charakteristika ruského písma a pravopisu

V této kapitole se budeme nejprve věnovat obecné charakteristice ruské písma, abecedy, dále pak také obecně ruskému pravopisu a jeho základním principům a vývoji. Východiskem pro tuto část se staly publikace ruských autorů Kasatkina a kol. *Kratkij spravočnik po sovreměnnomu russomu jazyku* a také autorek Kajdalova a Kalinina *Sovremennaja russkaja orfografija*. Poznatky těchto autorů jsou doplněny o názory českých autorů a jejich publikací, především Havránka *Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy I* a Kupcevičové *Russkaja orfografija v pravilach, upražnenijach i tablicach*.

1.1 Písmo a abeceda

Abeceda je podle Kasatkina a kol. soubor písmen, která mají svoje vlastní pořadí. Ruské slovo *алфавит* pochází z názvů prvních dvou písmen řecké abecedy α – alfa a β – beta (v novořečtině – vita). Ruské slovo *азбука* je kalkem z *алфавита* a pochází z názvu dvou prvních písmen staré slovanské abecedy **А** – az a **Б** – buki. V současné ruské abecedě je 33 písmen. Každé písmeno má svou tiskací a psanou variantu. Každá varianta má dva typy psaní: velká a malá písmena.¹

Kasatkin dále uvádí, že současná ruská abeceda vychází z cyrilice, která se od současné abecedy lišila souborem písmen, jejich grafickou podobou a názvy.²

V tomto názoru se shodují i další autoři, například Kupcevičová: „Современный русский алфавит восходит к древней славянской азбуке – кириллице.“³

Jméno cyrilice se váže ke slavným slovanským věrozvěstům – Cyrilu a Metodějovi. Tito dva bratři vytvořili první slovanskou abecedu. Vědci jí nazývají hlaholice. Cyrilice si brala za základ řecké slavnostní písmo. Ivanova uvádí, že cyrilice byla založena na konci IX. století v Bulharsku a používala se pro překlad řeckých bohoslužebných knih do slovanštiny.⁴

Kasatkin píše, že při svém vzniku cyrilice obsahovala 43 písmen. Některá z nich od samého počátku byly dubletní, tj. označovala jeden a ten samý pojem, jiná se stala

¹ KASATKIN, L. L. – KLOBUKOV, J. V. – LEKANT, P. A., *Kratkij spravočnik po sovreměnnomu russomu jazyku: učebnoje posobie.*, 2010, s. 144.

² KASATKIN, L. L. – KLOBUKOV, J. V. – LEKANT, P. A., cit. 1. s. 149.

³ KUPCEVIČOVÁ, J., *Russkaja orfografija v pravilach, upražnenijach i tablicach.*, 2005, s. 11.

⁴ IVANOVA, V. F., *Sovremennyj russkij jazyk.*, 1966, s. 12-13.

dubletními v souvislosti se změnami ve fonetickém systému jazyka. Postupně tato dubletní písmena z abecedy zmizela, bylo jich celkem 12. Dvě písmena pak byla doplněna: *ї* Akademií věd v roce 1735 a *ѣ*, které vymyslel N. M. Karamzin, a poprvé jím bylo použito v roce 1797.⁵

Podle Kupcevičové zavedli Cyril a Metoděj pro přenos slovanských hlásek, které přirozeně v řeckém jazyce neexistovaly, nová písmena. Cyril a Metoděj se narodili v Soluni, kde žilo hodně Slovanů, proto uměli jihoslovanský soluňský dialekt, což jim pomohlo přeložit Písmo Svaté do slovanštiny. Podle názoru řady vědců to byl jeden z dialektů středověké bulharštiny nebo makedonštiny. Tento jazyk, který byl následně nazván staroslovanský, se od samého počátku svého vzniku stal mezinárodním jazykem Slovanů a odrazil se v starověkých písemných památkách X-XI. století. Na jeho základě církevně-slovanský jazyk, který byl jazykem kultury a bohoslužeb u různých slovanských národů.⁶

„Ruština má právě tak jako čeština písmo hláskové.“⁷ Písmeny se rozumí hlásky. Rozdíl mezi češtinou a ruštinou se projevuje v typu písma. Čeština užívá latinku, která je doplněna diakritickými znaménky, tj. čárkou, háčkem, kroužkem, které mají rozlišovací schopnost. Na rozdíl od toho používá ruština tzv. cyrilici. „Cyrilice je písmo původně vytvořené pro zápis staroslověnštiny a posléze používané pro zápis církevní slovanštiny, která na staroslověnštinu navázala. V češtině se název ‚cyrilice‘ používá jen pro starou formu tohoto písma, kdežto národní abecedy, které vývojem cyrilice vznikly, se označují jako azbuka. Cyrilice se používá pro zápis šesti slovanských jazyků (bulharština, makedonština, srbština, ukrajinština, běloruština a ruština), dále pak i jazyků některých zemí bývalého Sovětského svazu (například kazaština, čečenština apod.).“⁸

Havránek uvádí, že ruská azbuka obsahuje 31 písmen a 2 znaky (tvrdý – ъ, a měkký – ь). Diakritická znaménka se používají pouze u písmen *й* a *ѣ*, u posledně jmenovaného se rozlišovací znaménko používá pouze v tištěných materiálech určených pro nerusky mluvící. Rozlišovací znaménko lze však najít i v originálních ruských textech tam, kde by mohlo dojít například k nedorozumění (узнаѣм - узнáем), nebo tam, kde je se vyskytuje málo známé slovo (река Олѣкма).⁹

⁵ KASATKIN, L. L. – KLOBUKOV, J. V. – LEKANT, P. A., cit. 1. s. 149.

⁶ KUPCEVIČOVÁ, J., cit. 3, s. 11.

⁷ HAVRÁNEK, B., *Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy I.*, 1961, s. 115.

⁸ Wikipedie. *Cyrilice*.

⁹ HAVRÁNEK, B., cit. 7, s. 115.

Ruské a české písmo má několik shodných a odlišných rysů. „Písmena ruské abdukry je možno z hlediska porovnání s češtinou rozdělit na několik skupin:

- a) písmena v podstatě shodná s češtinou svým grafickým tvarem i svou hláskovou platností (např. а, А, М, К, о, О, Т);
- b) písmena shodující se s češtinou svou základní grafickou podobou, avšak lišící se vztahem k hláskám (např. В, Н, р, Р, с, С, у, Y, х, X);
- c) písmena po grafické (tvarové) stránce od češtiny zcela odlišná (б, Б, г, Г, д, Д, ж, Ж, л, Л, п, П, ф, Ф, ц, Ц, ч, Ч, ш, Ш, щ, Щ, ь, ы, Ъ, ю, Ю, я, Я);
- d) písmena, která úplně nezapadají do žádné z předchozích skupin a která více či méně připomínají některé česká písmena psací nebo tiskací (з, З, э, Э, е, Е, ё, Ё).¹⁰

Porovnávací hledisko je potřeba použít u pravopisných jevů. Zde se totiž často v ruštině liší pravopis a výslovnost. Je tomu tak například u nepřízvučných samohlásek, které se při výslovnosti redukují, v pravopisu se však píší normálně (např. пятно – пятна). V češtině je tomu naopak, zde se samohlásky píší stejně, jako vyslovují.

1.2 Historie ruského pravopisu

Pravopisné normy současné ruštiny se začaly vytvářet už od doby, kdy se začalo v Rusi objevovat písemnictví. Pravopis písemných památek z období XI – XIII. století se v podstatě podřizoval slovanské tradici. Nicméně středověcí ruští písaři si vytvořili svůj vlastní pravopis a snažili se přiblížit písmo živé řeči.

Podle Kasatkina se první reforma ruského písma odehrála v letech 1708-1710 za Petra I., který rozhodl o souboru písmen i jejich grafické podobě. Celá řada písmen byla z abecedy vyškrtnuta, grafická podoba písmen se zakulatila a zjednodušila. Tento typ písma dostal název **гражданская азбука** nebo li **гражданица**.¹¹

Kupcevičová pak hovoří přímo změnách tvarů písmen: ...svým tvarem se podobala latinským. Takovým způsobem se objevila nová abeceda, kterou nazvali „гражданицей“ nebo „гражданкой“. Byla totiž určena pro světské texty na rozdíl od cyrilice, která zůstala beze změn a byla určena pro církevní slovanské texty.¹²

Kasatkin vidí historii ruského pravopisu následovně: Teorie ruského pravopisu se začala formovat v polovině 18. století a jejími zakladateli byli V. K. Tret'jakovskij a M. V. Lomonosov. Nicméně opravdový vliv na pravopisnou praxi měli až ve druhé

¹⁰ CÍCHA, V. a kol., *Metodika ruského jazyka*, 1982, s. 153.

¹¹ KASATKIN, L. L. – KLOBUKOV, J. V. – LEKANT, P. A., cit. 1. s. 150.

¹² KUPCEVIČOVÁ, J., cit. 3, s. 6.

polovině 19. století práce J. K. Grot. Školy a tisk se začaly řídit jeho publikací s názvem „Русское правописание“ z roku 1885. Grot neprovedl reformu pravopisu, jen jí systematicky uspořádal.

Stav ruského pravopisu si žádal radikálních změn. V roce 1904 proto byla při Akademii věd vytvořena komise pro pravopis, která pracovala na projektu zabývajícím se zjednodušením ruského pravopisu. Členy této komise byli nejznámější lingvisté v čele s F. F. Fortunatovem. Komise připravila projekt reformy písma, který byl publikován v roce 1912. S menšími úpravami byl projekt schválen v květnu 1917.¹³

Protože tato reforma řešila jen ty nejdůležitější otázky, nedotkla se různých dílčích problémů a neodstranila mnohé kolísající způsoby psaní. Od roku 1930 se rozvinula snaha o uspořádání pravopisu. Výsledkem se stala „Правила русской орфографии и пунктуации“ z roku 1956. Byl to první oficiálně schválený a pro všechny povinný dokument v ruské lingvistice. Tato publikace se opět nesnažila o žádnou reformu pravopisu, jen uspořádala a unifikovala pravidla.¹⁴

Otázky provedení dílčích úprav pravopisu se staly aktuálními v šedesátých letech dvacátého století. Byla vytvořena komise pro pravopis v čele s V. V. Vinogradovem. Tato komise v roce 1964 uveřejnila publikaci „Предложения по усовершенствованию русской орфографии“, ve které se snaží prokázat, že ruský pravopis nevyžaduje zásadní přepracování, přesto má pravopisný systém určité nedostatky, které znesnadňují zvládnutí ruského jazyka.¹⁵

Tyto návrhy byly velmi promyšlené a logické. Přijetí těchto návrhů by značně zjednodušilo ruské písmo. Mnohé z nich by vedly k odstranění způsobů psaní, které odporují základnímu fonetickému systému pravopisu, ke zjednodušení způsobů psaní založených na tradičním principu, k přesnějšímu oddělení písma a pravopisu. Nicméně to se nestalo.¹⁶

Po uveřejnění návrhu v novinách a časopisech se rozvinula diskuze, která odrážela názory lidí nejrůznějších profesí. Komise pro pravopis dostala více než deset tisíc reakcí a dopisů, které hodnotily návrhy a jejich doplnění. Tyto návrhy podporovala naprostá většina pedagogů. Nicméně téměř všechny dopisy byly proti změnám a to rozhodlo o osudu návrhů – nebyly schváleny vládou.¹⁷

¹³ KASATKIN, L. L. – KLOBUKOV, J. V. – LEKANT, P. A., cit. 1. s. 150.

¹⁴ KASATKIN, L. L. – KLOBUKOV, J. V. – LEKANT, P. A., cit. 1. s. 151.

¹⁵ KASATKIN, L. L. – KLOBUKOV, J. V. – LEKANT, P. A., cit. 1. s. 151.

¹⁶ KASATKIN, L. L. – KLOBUKOV, J. V. – LEKANT, P. A., cit. 1. s. 151.

¹⁷ KASATKIN, L. L. – KLOBUKOV, J. V. – LEKANT, P. A., cit. 1. s. 151.

Od roku 1990 v Institutu ruského jazyka V. V. Vinogradova začala nová komise pracovat na vytvoření nového souboru pravidel ruského pravopisu – „Свод правил русского правописания. Орфография. Пунктуация.“. Tento projekt byl uveřejněn v roce 2000. Jeho autoři se prakticky odklonili od všech návrhů komise z roku 1964, svůj cíl viděli pouze v doplnění a rozšíření pravidel z roku 1956 na základě současné praxe. Nicméně i tento projekt vyzval vlnu nevole v tisku, a ani ten nebyl schválen vládou.¹⁸

1.3 Vývoj ruského pravopisu

V 90. letech probíhal pokus o nová pravidla ruského pravopisu. Původní pravidla z roku 1956 zastarala a v ruštině se objevila nová slova. Kritizována byla také z důvodu, že byla příliš stručná.

Mezi navrhované změny, které jsou v nových pravidlech pravopisu s názvem „Свода правил русского правописания“, patří například zjednodušení psaní jednoho a dvou „н“ v přičestích a přídavných jménem slovesných. Bylo ustanoveno, že se bude psát vždy jedno „н“ ve tvarech utvořených od nedokonavých sloves, které neobsahují předponu. Lopatin ve své stati uvádí jako příklady slova jako *руженный, стриженный, крашенный*.¹⁹ V těchto slovech se píše jedno „н“ nezávisle na tom, jestli se v jejich okolí vyskytují slova, která je upřesňují. Další změnou je psaní složených slov s předponou „пол“. Ta by se podle Lopatina měla psát vždy se spojovníkem. Lopatin opět uvádí příklady – *пол-лимона, пол-яблока, пол-одинадцатого*.²⁰ V nových pravidlech bylo odsouhlaseno odstranění některých výjimek. Například psaní slov *брошюра* a *парашиют* v souladu s jejich původem, tedy s písmenem „у“ místo „ю“.

V přepracovaných pravidlech se hovoří i o změně psaní složených přídavných jmen. Tyto změny byly způsobeny současnými trendy v ruském pravopisu. Tato složená přídavná jména je doporučeno psát buď se spojovníkem, nebo dohromady. Nová podoba psaní závisí na tom, zda adjektivum obsahuje příponu v první části složeného slova. Lopatin uvádí srovnání *пароводяной* a *гражданско-правовой*.²¹

Co se týče psaní velkých písmen, došlo k omezení vlivu ideologie, který byl typický zejména pro sovětskou éru. Nová pravidla doporučují psát velká písmena v slovech, která se vztahují k náboženství a církvi, dále pak u prvního slova v názvech

¹⁸ KASATKIN, L. L. – KLOBUKOV, J. V. – LEKANT, P. A., cit. 1. s. 151.

¹⁹ LOPATIN, V. V. *Орфография и пунктуация: обойдемся без паники*.

²⁰ LOPATIN, V. V., cit. 19.

²¹ LOPATIN, V. V., cit. 19.

státních institucí. Větší svoboda se projevuje i v použití interpunkce. Například před výčtem je možné psát nejen dvojtečku, ale už i pomlčku.

Podle Lopatina jsou pravopisná pravidla jedna z nejdůležitějších částí národní kultury. Proto je důležité, aby neustále probíhalo sledování současných trendů ruského jazyka a tyto změny se pak odrážely v pravopisu.²²

Další návrh na úpravu pravopisu byl publikován v novinách *Izvestija* a srovnává úpravu pravidel z roku 1956 a nový návrh.

„Nově se doporučuje:

1. Ponechat ve funkci rozdělujícího znaku jeden jer místo dosavadních dvou (ь, ъ), a to ъ. (Psalo by se tedy *подъезд*, *адъютант* jako *стаѣя* ap.).
2. Po *c* psát vždy *i* (proti dřívějšímu psaní *y* nebo *i*; tedy jen *огурци*, *циган*, *циркул* ap.).
3. Po *ž*, *č*, *š*, *šč*, *c* psát v přízvučném postavení *o* (dříve se psalo *o* i *e*), v nepřízvučném postavení *e* (tedy *жёлтыј*, ale *жёлтѣѣ*, *течѣт*, ale *плáčet* ap.).
4. Po *ž*, *č*, *š*, *šč* nepsat jer (ь) (tedy jen *мыш*, *читаетъ*, *печ*, *лиш* ap.).
5. Odstranit střídání v kořenech *rast-* a *rost-*, *zar-* a *zor-*, *gar-* a *gor-*, *plav-* a *plov-* ap. (tedy *рости*, *рост* jako *рос*, *росла*; *зоря* podle *зорница* ap.).
6. Místo dvou přípon *-inskij* a *-enskij* psát jen *-inskij* (např. *фрунзинскіј* od názvu města *Frunze* ap.).
7. Místo *-ec-* a *-ic-* psát jen jednu příponu *-ec-* (v slovech jako *платьеце*, *рабѣтеце* ap.).
8. Odstranit psaní zdvojených hlásek v přejatých slovech (tedy *tenis*, *асимилация*, ale v některých slovech ponechat zdvojenou hlásku podle rozšířené zdvojené výslovnosti *vanna*, *summa*, *gamma* ap.).

---

²² LOPATIN, V. V., cit. 19.

9. Zjednodušit psaní jednoho nebo dvou *n* v příčestích. — U příčestí s předponou se má psát *nn* (*napisannyj*), u příčestí bez předpony jedno *n* (*pisanyj*).
10. *Pol* určující psát vždy se spojovníkem (*pol-metra, pol-oborotu*).
11. Složeniny s *vice-*, *unter-* ap. psát dohromady (tj. bez spojovníku — tedy *viceprezident*).
12. Psát všechny částice odděleně (tedy též *kto libo* aj. bez spojovníku).
13. Připustit obojí psaní koncovek v 6. p. j. č. maskulin typu *o Vasilii* i *o Vasilije* a v 3. a 6. p. j. č. feminin — *na linii* i *na linije*.
14. Odstranit různé výjimky...²³

Navrhované změny mají přispět k větší systematickosti.

Filoložka Olga Karпова ve svém článku *История с орфографией* píše o reakcích na Lopatinovy návrhy:

Diskuze o novém návrhu Lopatina začala v tisku v roce 2000. Tu iniciovali lidé z laické veřejnosti, a tudíž si stanovili členové komise vysvětlující a obrannou funkci. Nicméně tato nepříznivá diskuze, která trvala přibližně až do jara roku 2002, zapříčinila to, že nová pravidla nakonec odsouhlasena nebyla. V roce 2006 pak měli specialisté posoudit novou pravopisnou příručku, která už byla bez radikálních změn. Tímto se otázka změn v ruském pravopisu ještě zcela neuzavřela.²⁴

Dále pak uvádí názory lingvistů:

Ve veřejné polemice v roce 2000 byly negativní reakce podporovány zejména čistě vědeckou argumentací. Tak například i lidé s vysokým akademickým titulem hovořili o reformě pravopisu jako o události, kterou v podstatě nelze uskutečnit. Jako u návrhu z roku 1964 se zde objevila rétorika zastrašování a fráze ukazující reformu jako *hrozbu ruského pravopisu*. K nejmírnějším argumentům patřily ty, které reformu pravopisu kvalifikovaly jako nedomyšlenou a nelogickou, protože obsahuje mnoho výjimek

---

²³ RULÍKOVÁ, Blažena. *Návrh na úpravu ruského pravopisu a jeho ohlas*.

²⁴ KARPOVA, O. *История с орфографией. Неудавшиеся реформы русского правописания второй половины XX века*.

z pravidel. Velká část kritiky se týkala také nelingvistických stránek, zejména objasnění reformy. Objevily se názory jako například to, že je vše uvedeno příliš speciálním jazykem apod.²⁵

---

²⁵ КАРПОВА, О. *История с орфографией. Неудавшиеся реформы русского правописания второй половины XX века.*

1.4 Ruský pravopis a jeho části

Pravopis je jedna z forem jazyka. Je to jeho písemná podoba.

Ortografie doslova znamená pravopis, tj. správné, normám odpovídající psaní. Nicméně významy slov *ortografie* a *pravopis* nejsou totožné. Druhé slovo má širší význam, protože zahrnuje i interpunkci.²⁶

Ivanova uvádí, že charakteristickým rysem spisovného jazyka je přítomnost norem. Jedním druhem norem jsou pravopisné normy. Ty vytváří specifikum písemné podoby řeči.²⁷

Podle Kupcevičové je centrálním pojmem ruského pravopisu *орфограмма*.²⁸

Pojem *орфограмма* se používá pro označení určitého obtížného místa ve slově, jehož psaní se řídí platnými pravopisnými pravidly.

Kasatkina tento pojem vysvětluje následovně:

Орфограмма je takový způsob psaní slova, který je vybrán z celé řady možných při stejné výslovnosti a odpovídá danému pravopisnému pravidlu. Například v slově *портфель* vystupují jako *орфограмма* písmena *о, р, т, ф, л*. Jakákoli změna jednoho z těchto písmen bude pravopisnou chybou, při které však výslovnost slova zůstane stejná. Písmena *н, е, в* se v tomto slově neobjevují jako *орфограмма*, změna jakéhokoli z těchto písmen nezbytně způsobí změnu výslovnosti.

Na pozici, kde je ve slově *орфограмма*, se může objevit pravopisná chyba. Nicméně možnost výskytu chyby na těchto místech není stejná. Ve slovech *мама, нтуца, удѣм*, se tučná písmena objevují jako *орфограммы*. Avšak na jejich pozicích se chyby prakticky nevyskytují. Proto se problematická místa dělí na **teoretické** a **praktické** (reálné) *орфограммы*.²⁹

Pravopis se podle Kupcevičové skládá z několika částí:

- 1) způsob psaní částí slova, která nesou význam (morfémů) – kořenů, předpon, přípon, koncovek, tzn. označení písmeny skladbu slova tam, kde to nelze poznat z písemné formy;
- 2) psaní slov dohromady, odděleně nebo pomocí spojovníku;
- 3) použití velkého a malého písmene;
- 4) pravidla přenosu;

²⁶ KASATKIN, L. L. – KLOBUKOV, J. V. – LEKANT, P. A., cit. 1. s. 158.

²⁷ IVANOVA, V. F., cit. 4, s. 85.

²⁸ KUPCEVIČOVÁ, J., cit. 3, s. 5.

²⁹ KASATKIN, L. L. – KLOBUKOV, J. V. – LEKANT, P. A., cit. 1. s. 157.

5) pravidla psaní zkratkových slov.³⁰

Tyto základní pravopisné pojmy je možné vyzorovat i na základně učebnic ruštiny už na druhém stupni základních škol. Jak učebnice Pojehali 1, 2, 3, tak učebnice Raduga po-novomu 1 i 2 v sobě obsahují tyto základní problémy ruského pravopisu. Čtvrtá a pátá část pravopisu podle Kupcevičové se ve vybraných učebnicích prakticky neobjevuje, patří až vyšší jazykové úrovni. Pořadí následujících konkrétních příkladů je uvedeno podle výše uvedeného rozdělení Kupcevičové.

- 1) Raduga po-novomu 2 – pozor na psaní měkkého znaku v číslovkách (s. 14); Pojehali 3 – v koncovech podstatných. jmen po *и* píšeme vždy *ы* (s. 139);
- 2) Raduga po-novomu 1 (str. 46) a Pojehali 1 (str. 71) – v obou případech rozdíl psaní záporové částice *НЕ*, tj. v češtině dohromady, v ruštině zvlášť;
- 3) Raduga po-novomu 1 (str. 3) a Pojehali 3 (s. 19) – v obou případech rozdíl v psaní velkého a malého písmene ve jménech národnostních.

1.5 Základní principy ruského pravopisu

„Pravopis (правописание, орфография и пунктуация) je souhrn pravidel správného psaní určitého spisovného jazyka. Řídící zásadou správného psaní slov v češtině i ruštině je zásada zachovávat jednotnou písemnou podobu významových částí slova (morfémů), především kořene, bez ohledu na jejich zvukovou proměnlivost (tzv. princip morfologický).“³¹

Podle Kasatkina jsou principy ortografie zákonitosti, které se nachází v základu pravopisného systému, obecné základy pro psaní slov. Každý princip ortografie obsahuje skupinu pravidel, která slouží jako aplikace tohoto principu na konkrétní jazyková fakta.³²

Kajdalova uvádí, že ruský pravopis stojí na třech základních principech: morfologickém, tradičním a fonetickém.³³

Podle Kupcevičové je **morfologický princip** vedoucí a určuje více než 90% všech způsobů psaní.³⁴ Stejný názor, tedy o vedoucí roli morfologického principu v ruském pravopisu, zastává i Ivanova.³⁵

³⁰ KUPCEVIČOVÁ, J., cit. 3, s. 5.

³¹ HAVRÁNEK, B., cit. 7, s. 119.

³² KASATKIN, L. L. – KLOBUKOV, J. V. – LEKANT, P. A., cit. 1. s. 160.

³³ KAJDALOVA, A. I. – KALININA, I. K., *Sovremennaja russkaja orfografija.*, 1998, s. 3.

³⁴ KUPCEVIČOVÁ, J., cit. 3, s. 7.

³⁵ IVANOVA, V. F., cit. 4, s. 94.

Podle Kasatkina spočívá morfematický (morfologický) princip pravopisu v potřebě jednotného způsobu psaní jedněch a týž morfémů. Tento princip se používá v těch případech, kdy jeden a ten samý morfém v různých slovech nebo formách jednoho slova má jiné fonémické složení.³⁶

Kajdalova předkládá jednodušší formulaci definice:

Morfologický princip se zakládá na jednotném způsobu psaní morfémů (nezávisle na jejich výslovnosti), tj. významných částí slov, jako jsou kořeny, předpony, přípony a koncovky.³⁷

„Morfologický princip se v ruštině uplatňuje hlavně v těchto případech:

1. Samohlásky se píší stejně ve všech tvarech téhož slova nebo ve slovech příbuzných bez ohledu na změny způsobené přízvukem, sr. вод-а́, вод-é – вод-у [...] Také střídání písmen е – ё, pokud se písmena ё užívá, podstatně nemění psanou podobu významových částí slova, sr. гнезд-о́ – гнезд-а.
2. Živé souhláskové změny (fonetické střídání souhláskové) ruština – stejně jako čeština – v písmě nezaznamenává, sr. завод [-t] – завод-а [-дъ].
3. Střídání tvrdých a měkkých párových souhlásek je vyznačováno rozdílnými písmeny samohláskovými, takže podoba kořenných souhlásek v písmu zůstává nezměněna, sr. коз-а́ [z] – коз-э́ [zʹ].
4. Oddělovací znak ъ se píše na hranici předpony a kořene nebo na švu složeniny nezávisle na tvrdé či měkké výslovnosti předchozí souhlásky.³⁸

Odchyly od morfologického principu v ruštině:

„V některých případech morfologický princip pravopisu ustupuje psaní podle výslovnosti tzv. fonetickému principu:

1. Předpony zakončené na –з (без-ю вз-б воз-, из-, низ-, раз-, роз-, ч(е)рез-) se před neznělou souhláskou píší s –с, sr. např. безгласный – бесконечный [...]; předložky na –з však svou podobu nemění, sr. без чувств – бесчувствие. Tento pravopis byl zaveden reformou roku 1917.
2. Místo и po domácích předponách zakončených na souhlásku (kromě меж a свёрх) se v domácích i cizích slovech píše – shodně s výslovností – ы, např. играть – раз/ыграть.³⁹

Stejně případy odchylek uvádí i Ivanova.⁴⁰

³⁶ KASATKIN, L. L. – KLOBUKOV, J. V. – LEKANT, P. A., cit. 1. s. 153.

³⁷ KAJDALOVA, A. I. – KALININA, I. K., cit. 33, s. 3.

³⁸ HAVRÁNEK, B., cit. 7, s. 119-120.

³⁹ HAVRÁNEK, B., cit. 7, s. 121.

⁴⁰ IVANOVA, V. F., cit. 4, s. 121-122.

Stejně jako Havránek i Kajdalova píše, že fonetický princip pravopisu se používá zejména u psaní předpon s koncovkou *з*: *без-*, *воз-*, *из-*, *нуз-*, *паз-* atd.⁴¹

Kasatkin uvádí, že fonetický princip pravopisu je založen na tom, že písmeno nepředstavuje foném, ale zvuk, který se objevuje v percepčně slabé pozici. Fonetický princip se obvykle projevuje v písemné formě, kdy se v jednom a tom samém morfému střídají hlásky. Zde vystupuje fonetický princip proti fonematickému, podle kterého se toto střídání v písemné formě neprojevuje. Například v přeponách *паз-/пац-/роз-/рос-* se píše foném [o]. Nicméně pod přízvukem tam, kde se vyslovuje [o], se píše *о* (*розыск*), a bez přízvuku tam, kde se vyslovuje [a], se píše *а* (*пазвал*).⁴²

Tradiční psaní v ruštině

„Pravopis některých slov – jak v češtině, tak v ruštině – se dnes neřídí ani výslovností, ani principem morfologickým; mluvíme o tradičním psaní, které lze vysvětlit jen historicky (etymologicky). Tak v češtině v tzv. vyňatých slovech, např. *обычай*, *слыšet*, *мýt*, *пыл*, *сын*, *звычай*, *брыз*, a v předponě *вы-* se píše *у* (*ý*), ačkoli čeština má jedinou samohlásku *i* (*i*); v některých případech je tradiční psaní podpořeno snahou rozlišit aspoň pravopisně slova souzvučná, např. *бýt* – *бít*, *мýt* – *мít*, *пыл* – *пил*, *výр* – *вир*. V ruštině zase např. píšeme koncovky *-оро*, *-его* a slova *сегодня* a *итого* s *г*, ačkoli se vyslovuje *у*, 2. osoba jedn. čísla přítomného času má pravopisné zakončení *–шь* (*делаешь*, *прочишь*); v tomto druhém případě je tradiční způsob psaní zřejmě podporován snahou po větší tvarové zřetelnosti.“⁴³

„Tradiční psaní vzniká a často se udržuje tam, kde došlo nebo dochází k hláskové změně, kterou písmo nezaznamenává, takže táž hláska se může psát dvěma písmeny, a přitom není pro správné psaní opory ve výslovnosti jiných tvarů ani slov příbuzných (čili v morfologickém principu).“⁴⁴

Kupcevičová vysvětluje, že tradiční princip ruského pravopisu je založen na způsobu psaní, který je zakotven v tradici, tzn. výběr písmene nelze ověřit, protože taková v současném jazyce neexistuje. Způsob psaní podobných slov se řídí slovníkem.⁴⁵

⁴¹ KAJDALOVA, A. I. – KALININA, I. K., cit. 33, s. 3.

⁴² KASATKIN, L. L. – KLOBUKOV, J. V. – LEKANT, P. A., cit. 1. s. 168.

⁴³ HAVRÁNEK, B., cit. 7, s. 121.

⁴⁴ HAVRÁNEK, B., cit. 7, s. 121-122.

⁴⁵ KUPCEVIČOVÁ, J., cit. 3, s. 8.

Zjednodušeně lze opět říci, jak píše Kajdalova, že tradiční princip se realizuje tak, že slova se píše tak, jak se psala dříve. Tradiční způsob psaní nelze odůvodnit ani foneticky, ani morfológicky.⁴⁶

Taktéž Kasatkin se s předchozími autory shoduje v tom, že se tradiční princip se používá zpravidla v těch případech, kdy ověření slabé pozice pomocí silné není možné, protože se v daném morfému neobjevuje foném v silné pozici: *собака*... Z pohledu zvukové stránky není rozdíl v tom, jestli se v slabice před přízvukem píše v slově *собака* *o* nebo *a*. Nicméně tradice udává, že se píše *o*.⁴⁷

Kupcevičová uvádí ve své publikaci řadu pravidel, která jsou založena na tradičním pravopisu, zde jsou uvedeny některé příklady:

- pravopis písmen **е** nebo **о** v kořenech (a), sufixech (b) a koncovkách (c) po sykavkách a písmeni **ц**:

а) щётка, шорох

б) печёнка, девчонка

в) течёт, кирпичом, танцор;

- použití měkkého znaku (**Ь**) po sykavkách:

тишь – тишь**ь**ю, рожь – рожь**ь**ю atd.⁴⁸

V ruštině pak podle Kasatkina existují další pravopisné principy. Níže je uvedeno jejich stručné shrnutí.

Slovotvorně-gramatický princip pravopisu definuje, zda se složená přídavná jména a podstatná jména píše dohromady nebo odděleně podle formálního znaku, tj. přítomnosti sufixu v první části složeného přídavného jména nebo kompozičního vokálu *o* nebo *e* ve složeném podstatném jménu. Jinak se píše přídavná jména *плодоггодный* a *плодово-ггодный*. Jestliže se v první části kompozita nachází sufix, pak se píše se spojovníkem, když ne, pak dohromady. Podstatná jména, která obsahují spojovací samohlásku *a* nebo *e* se píše dohromady: *железобетон*... Naopak podstatná jména bez této hlásky se píše se spojovníkem: *дизель-мотор*.⁴⁹

Fonematický princip v pravopisu spočívá v tom, že jedno a to samé písmeno představuje foném v silné pozici, ale i slabých pozicích. Tento princip se používá v těch případech, kdy slabou pozici fonému lze jednoznačně ověřit silnou pozicí v tomtéž morfému. Podle

⁴⁶ KAJDALOVA, A. I. – KALININA, I. K., cit. 33, s. 3.

⁴⁷ KASATKIN, L. L. – KLOBUKOV, J. V. – LEKANT, P. A., cit. 1. s. 163-164.

⁴⁸ KUPCEVIČOVÁ, J., cit. 3, s. 8.

⁴⁹ KASATKIN, L. L. – KLOBUKOV, J. V. – LEKANT, P. A., cit. 1. s. 162.

základního pravidla pravopisu bezpřízvučných samohlásek v bezpřízvučných slabikách se píše stejné samohlásky jako pod přízvukem v tomtéž morfému. Například píšeme *o* ve slově *вода* (a vyslovujeme [vada]), protože pod přízvukem se v tomto kořeni objevuje [o] a píše se *o*: *воды, водный*. Podobné pravidlo existuje i pro psaní znělých a neznělých souhlásek. Fonematický princip řídí způsob psaní všech typů morfémů: předpon, kořenů, sufixů i koncovek. Fonematický princip zajišťuje jednotný způsob psaní jednoho a téhož morfému v různých tvarech jednoho a téhož slova nebo v různých slovech.⁵⁰

Lexikálně-syntaktický princip pravopisu je založen na odlišení slova a slovního spojení: části slova se píše dohromady, zatímco jednotlivá slova ve slovním spojení odděleně. Na základě tohoto principu se píše slova jako například *вечнезелёный кустарник*. Zde vznikají pravopisné problémy proto, že je potřeba se rozhodnout, zda je daný výraz pouze slovem nebo slovním spojením, což je často velmi těžké kvůli nepřesným hranicím mezi těmito dvěma lingvistickými jednotkami.⁵¹

---

⁵⁰ KASATKIN, L. L. – KLOBUKOV, J. V. – LEKANT, P. A., cit. 1. s. 166-167.

⁵¹ KASATKIN, L. L. – KLOBUKOV, J. V. – LEKANT, P. A., cit. 1. s. 152-153.

2. Význam a postavení ruštiny v českých školách

V předchozí kapitole jsme se věnovali charakteristice ruského písma, obecné charakteristice ruského pravopisu, stručně jsme popsali jeho historii, vývoj, části a základní pravopisné principy. Považuji také za důležité zmínit i celkovou současnou situaci a její východiska a vývoj ohledně ruského jazyka a jeho postavení v českých školách.

2.1 Význam znalosti ruštiny

Ze současného politického, ale především ekonomického hlediska se domnívám, že znalost ruského jazyka je v dnešním světě nepochybnou předností. „Světový význam ruského jazyka přiznaly kapitalistické státy již rozhodnutím pléna Organizace spojených národů v San Francisku 27. Dubna 1945, kdy ruština vedle angličtiny, francouzštiny a španělštiny byla právem prohlášena jednacím jazykem Organizace spojených národů.“⁵² Celkový rozvoj užívání ruského jazyka souvisí s objevy v oblasti vědy, vynálezy v oblasti techniky, které objevili právě ruští občané. V současné době nabývá ruština na významu zejména v oblasti obchodu. Ruská ekonomika je osmá nejsilnější na světě a ruské hospodářství stále roste. Z toho vyplývá, že se postupně dostává stále více na světové trhy.

V České republice se tento vývoj promítá i ve školství. Ruština se stále více vyučuje jako druhý cizí jazyk, hned po angličtině. Výjimkou jsou snad jen západní Čechy, zejména příhraniční oblasti, kde samozřejmě díky vlivu německých firem stále převažuje němčina, která se občas vyučuje i jako první cizí jazyk. Ruština se postupně dostává i do nižších ročníků druhého stupně základní školy a dokonce, přestože jen zřídka, i na první stupeň základní školy.

Z vlastních zkušeností mohu tvrdit, že postoj obyvatel České republiky vůči ruštině je pozitivní a vidí v ní potenciál do budoucna. Obecně panuje mínění, že výuka ruského jazyka má smysl, protože se obchod České republiky, ale i jiných zemí, stále více orientuje na Rusko. Děti, které v současné době navštěvují základní a střední školy, už nepamatují období komunismu a povinné ruštiny apod., proto se u nich neprojevuje odpor k ruštině z ideologických důvodů.

„Není druhého jazyka ve světě, ve kterém by byla napsána tak rozsáhlá literatura, jako je literatura ruská a sovětská, vyjadřující nejušlechtlejší lidské hodnoty a jejímž

---

⁵² BALCAR, M. a kol., *Orfografija, punktuacija i knižno-pis'mennaja reč ruskogo jazyka.*, 1979, s. 6.

ústředním tématem je člověk, práce, jeho vztah ke společnosti, boj proti tmářství a nevědomosti, rozvoj teorie a praxe socialistického budování.⁵³

2.2 Postavení ruštiny v českých školách

V českých školách se ruština v dnešní době vyučuje až jako druhý cizí jazyk, po angličtině. Dříve, zejména v 70. a 80. letech, tomu bylo jinak, ruština se vyučovala jako první cizí jazyk, ostatní cizí jazyky příliš ne. Děti často volí studium ruštiny z důvodu podobnosti s češtinou. Tyto dva jazyky jsou si blízce příbuzné. „Příbuznost ruštiny a češtiny, daná geneticky, se projevuje na všech jazykových rovinách, tj. fonologické, lexikální, morfologické, syntaktické, i když ne stejnou měrou. Díky této okolnosti si český žák osvojuje ruštinu v celku rychleji a lehčeji (zejména v počátečních stádiích).“⁵⁴

2.3 Cíl vyučování ruskému jazyku

Výuka ruského jazyka předpokládá, stejně jako jiné předměty, určení výchovně vzdělávacích cílů. „Možnost splnit stanovený cíl v ruském jazyce je závislý na činitelích objektivního a subjektivního charakteru, které podmiňují uskutečnění cíle. Je to např. počet let vyučování ruštině, počet týdenních vyučovacích hodin, osobnost učitele ruského jazyka, jeho jazyková, pedagogická, ideově politická připravenost, fyzická a duševní vyspělost žáků, vybavenost učebními pomůckami a didaktickou technikou, stupeň, vědeckého rozvoje metodiky ruského jazyka a jejích pomocných věd apod.“⁵⁵ I pro ruský jazyk existují cíle dlouhodobé (např. výstupy při ukončení základní školy) a krátkodobé (výstupy z jednotlivých hodin nebo tematických celků).

U cizích jazyků převažují hlavně dvě kategorie cílů, a to jazykový (komunikativní) a mimojazykový. Do jazykových cílů se řadí například ústní a písemné vyjadřování, čtení, poslech, dále pak zvládnutí gramatických pravidel, výslovnosti a pravopisu. Do mimojazykových cílů pak patří například osvojování cizojazyčné kultury, techniky, politiky apod.

U vyučování ruštiny na základních školách převažuje cíl jazykový, tj. předat žákům základní jazykové znalosti a řečové schopnosti, aby je pak mohli samostatně používat. „V podstatě to znamená dosahovat u žáků dovedností s porozuměním samostatně číst nepřilíh obtížný ruský text, rozumět slyšenému ruskému projevu obdobného charakteru,

⁵³ BALCAR, M. a kol., cit. 52, s. 9.

⁵⁴ CÍCHA, V. a kol., cit. 10, s. 92.

⁵⁵ BALCAR, M. a kol., cit. 52, s. 12.

vyjadřovat se ruským jazykem ústně i písemně o nejdůležitějších otázkách běžného života v rozsahu slovních jednotek stanovených osnovami, základních mluvnických, fonetických a pravopisných jevů a příslušných pravidel.“⁵⁶

Základem výuky ruštiny je příprava žáka na praktické využití daného jazyka v dalším životě.

Při výuce ruštiny je potřeba dodržovat „zásadu uvědomělosti“⁵⁷. Jinak se tento termín také označuje jako „kognitivní přístup“⁵⁸. Tento princip funguje na základě toho, že žák chápe význam toho, co se učí. Stupeň uvědomělosti narůstá postupně s věkem žáka.

Při počátečním vyučování pro splnění jazykového cíle v oblasti pravopisu musí žák umět: „psát všechna písmena psací abůky, správně je spojovat, graficky a jazykově správně opisovat přiměřeně obtížný text psaný psací abůkou a přepisovat text tištěný tiskací abůkou“⁵⁹. V počátečním vyučování však převládá složka zaměřená na komunikační schopnosti, od nichž se pak přechází k psaní. Děti jsou totiž dobře vybaveny sluchovou vnímavostí a mají dobrou imitační schopnost. V tomto období není tedy pravopis na prvním místě ve výuce ruštiny.

Tak například na konci pracovního sešitu k učebnici Pojehali 1 se objevují cvičení věnovaná nácviku psaní jak jednotlivých písmenek (například spojování tiskací a psané podoby jednotlivých písmen – s. 49, cv. 1), tak na spojování několik písmenek (s. 43, cv. 5), ale i na přepsání relativně delšího textu do abůky (s. 65, cv. 7b). Jak vysvětluje Cícha, v počátečním vyučování se neklade tolik důraz na psaní a pravopis, nýbrž na poslech. Toto výborně ilustruje právě první díl učebnice Pojehali, kde přibližně první čtvrtinu tvoří tzv. „předabůkové období“, kdy se děti učí zejména pomocí poslechů, napodobování zvuků, jednoduchých písniček. Až poté se děti začínají učit abůku, nicméně celý první díl učebnice je zaměřen na sluchové vnímání ruštiny jako cizího jazyka. I v učebnici Raduga po-novomu 1 je první část věnována zejména poslechu a výslovnosti, jedná se zejména o přízvuk a intonaci – viz první díl učebnice, str. 21.

---

⁵⁶ CÍCHA, V. a kol., cit. 10, s. 17.

⁵⁷ CÍCHA, V. a kol., cit. 10, s. 45.

⁵⁸ CÍCHA, V. a kol., cit. 10, s. 46.

⁵⁹ CÍCHA, V. a kol., cit. 10, s. 75.

3. Význam a didaktika pravopisu ve výuce ruštiny

O významu znalosti a postavení ruštiny v českých školách jsme se dozvěděli v předchozí kapitole, v této kapitole se tedy budeme věnovat konkrétně významu pravopisu ve výuce ruštiny a na hodinách ruského jazyka. Dále toto téma rozšíříme zejména o metody vyučování pravopisu a jeho procvičování, stejně jako o učební pomůcky používané při výuce ruštiny. Právě posledně zmíněná témata se pak promítnou do praktické části této práce.

3.1 Význam pravopisu

Pravopis a písemné vyjadřování je jedním ze čtyř hlavních komplexních řečových dovedností (poslech, čtení, ústní vyjadřování, písemné vyjadřování). Pravopis a ortografické návyky jsou nedílnou součástí komplexních řečových dovedností. Mezi znalostí jazykových prostředků a rozvíjením řečových dovedností totiž existuje „vztah části a celku“⁶⁰.

Často je dnes preferována při výuce ruštiny stránka fonetická na úkor grafické. Nicméně by obě tyto složky měly být v souladu. Otázkou je však pořadí obou složek ve výuce. Ideálem podle Cíchy je, aby zvuková stránka pomáhala grafické a naopak. Jak bylo již výše uvedeno, často je dnes preferována zejména zvuková stránka, především v počátečním vyučování.⁶¹ V učebnici *Поехали*, ale nově i v učebnici *Радуга по-новому* je proto zavedeno předzbukové období, kde děti prochází „audioorální etapou“⁶². Důležité je však poznamenat, že v učebnici *Поехали* je tato etapa mnohem rozsáhlejší než v druhé učebnici.

Přestože je dnes preferována zvuková stránka jazyka, i psaná stránka a pravopis jsou nezbytné. Nesprávné písemné vyjadřování může ztížit komunikaci a někdy vede i k nedorozumění nebo nesrozumitelnosti.

„Místo, jež zaujímá písmo a pravopis v cizojazyčném vyučování, závisí především na cíli...“⁶³ Zde se předpokládá zejména cíl komunikativní, který se projevuje i v písemném projevu. Při výuce ruštiny na českých školách by, podle mého názoru, měly mít obě složky stejnou důležitost. Umět psát pravopisně správně je i v dnešní době velmi

⁶⁰ CÍCHA, V. a kol., cit. 10, s. 43.

⁶¹ CÍCHA, V. a kol., cit. 10, s. 87.

⁶² CÍCHA, V. a kol., cit. 10, s. 88.

⁶³ CÍCHA, V. a kol., cit. 10, s. 151.

důležité, zejména z hlediska budoucího uplatnění studentů. Domnívám se, že se české firmy stále více obracují k ruským firmám a obchodují s nimi. V této sféře je pak nezbytná obchodní korespondence a různé smlouvy, kde je znalost pravopisu nezbytná. „Bez významu není ani skutečnost, že osvojení písma a pravopisu přispívá ke snadnějšímu pochopení a zapamatování lexikálního a gramatického učiva, neboť umožňuje široce využít vizuální názornosti.“⁶⁴

Pravopis je jedna z oblastí, kam spadají prostředky, které používáme k písemnému projevu. Druhou oblastí je pak písmo. Pravopis můžeme definovat jako soubor pravidel, která určují, jakým způsobem psát různé významové jednotky jazyka.

Mateřština, tedy český jazyk, může mít na výuku pravopisu jak kladný vliv (transfer), tak záporný vliv (interference). Český žák pak při psaní ruského pravopisu používá normy užívané v českém pravopisu. „Zpočátku jde o elementární chyby jako ногы, немогу (psané dohromady podle českého nemohu); pro pozdější stadia osvojování ruštiny jsou charakteristické chyby ve zdvojených písmenech (коллектив s jedním л), v psaní prefixů (разговор podle českého rozhovor) aj.“⁶⁵

Osvojování pravopisných jevů probíhá od poslechu a artikulačních schopností. Pokud se však má žák zabývat obsahem písemného sdělení, musí mít zautomatizované pravopisné jevy.

Na rozdíl od mateřštiny, kde se dítě učí písmo až v době, kdy zná mluvenou mateřskou řeč, u studia ruštiny se seznamuje s mluvenou i psanou podobou současně. Aby bylo studium ruštiny žákovi usnadněno, jak už bylo výše zmíněno, v mnoha učebnicích je uvedeno tzv. předazbukové období, které se zaměřuje pouze na zvukovou stránku jazyka. „Při vyučování ruskému jazyku jde zejména o osvojování nového systému vztahů mezi hláskami a písmeny.“⁶⁶ Při výuce psaní však žák vychází z českého písma, nicméně české písmo má na učení se ruského jak kladný, tak záporný vliv. Například když si žáci zapisují slova do slovníčků, mohou se jim plést jednotlivé znaky.

3.2 Psychologické otázky osvojování ruského pravopisu

„Zvláštnosti, které se projevují při osvojování ruských pravopisných jevů, úzce souvisejí zejména se vztahem daných jevů k výslovnosti a s jejich poměrem k mateřskému

⁶⁴ CÍCHA, V. a kol., cit. 10, s. 152.

⁶⁵ CÍCHA, V. a kol., cit. 10, s. 96.

⁶⁶ CÍCHA, V. a kol., cit. 10, s. 158.

jazyku žáků. [...] Z hlediska vztahu k výslovnosti lze rozdělit pravopisné jevy na dvě základní skupiny – na způsoby fonetického a nefonetického psaní.⁶⁷

Do skupiny fonetického psaní patří jevy, jejichž písemná podoba se shoduje s výslovností, například u slov куда, три apod. Tyto jevy jsou pro žáky poměrně snadné, protože je mohou zapisovat tak, jak je slyší.

Složitější pro žáky je naučit se psát jevy, které spadají do nefonetického psaní. Do skupiny nefonetického psaní patří případy, kde není shoda s výslovností a kde funguje tzv. „historický princip pravopisu“⁶⁸. U historického principu pravopisu si žák musí psanou podobu slova prostě zapamatovat. U fonologického principu si může žák pravopisnou podobu slova odvodit logicky na základě příbuzných slov. Například городской od город. „Mnohdy je k odůvodnění pravopisu potřebná znalost pravidel úzce spojených s gramatickými kategoriemi (např. u slov мышь, карандаш).“⁶⁹

V kladném smyslu může znalost pravopisu ovlivnit i čeština jako mateřský jazyk. Například žák na základě podobnosti s češtinou ví, že se v ruských slovech jako отец nebo окно píše na začátku **о**, přestože se vyslovuje v ruštině jako **а**.

Obecně by měl žák ruské písmo, tedy azbuku, zvládnout co nejdříve. Azbuka se tedy vyučuje už během prvního roku studia. Co se týče pravopisu, ten se vyučuje a rozšiřuje během několika let a postupně se doplňuje o další poznatky.

Je také ovšem nutno podotknout, že pravopis si žáci, zejména v počáteční etapě výuky, neosvojují odděleně. Zpravidla (dokázáno vlastní zkušeností ze souvislé praxe) se pravopis nacvičuje v rámci gramatiky celkově. Většinou se gramatika a pravopis vysvětlují současně prostřednictvím určitého adaptovaného textu a v rámci na něj navazujících cvičení. Text i cvičení, vysvětlení atd. se samozřejmě odvíjí od věku žáků, jejich znalostí a schopností, v neposlední řadě od cíle hodiny, lekce apod.

3.3 Význam a místo písemného vyjadřování

Pravopis, jakožto osvojení ortografických pravidel, je úzce spojen s rozvojem písemného vyjadřování. Návik pravopisu je tedy důležitý pro to, aby se žák mohl naučit jedné z řečových dovedností, která pro něj má praktický význam v reálném životě. Může si tak například dopisovat s ruskojazyčnými kamarády, či znalost pravopisu a písemného vyjádření použije v budoucím povolání.

⁶⁷ CÍCHA, V. a kol., cit. 10, s. 159.

⁶⁸ CÍCHA, V. a kol., cit. 10, s. 160.

⁶⁹ CÍCHA, V. a kol., cit. 10, s. 161.

Na rozdíl od osvojování zvukové stránky jazyka, automatizace pravopisných pravidel probíhá pomaleji.

Pro výuku pravopisu je také důležitá práce se slovníkem. Žák si totiž ve slovníku může najít správnou ortografickou podobu slova. „Práce se slovníkem může kladným způsobem ovlivňovat i uživatelské znalosti v oblasti ruské ortografie...“⁷⁰

Pro zjišťování informace o ortografické stránce slova mohou žáci používat především slovníky lingvistické – překladové. Pro rychlou a efektivní práci se slovníkem je nezbytné, aby žák spolehlivě ovládal pořadí písmen v ruské abecedě, pokud se nejedná společně o vyhledávání překladu slova z češtiny.

3.4 Metody vyučování pravopisu

Učitel by měl seznamovat žáka s pravopisnými pravidly na základě souvislosti se zvukovou stránkou a jeho znalostí o lexikálních a gramatických jevech. Není třeba zdůrazňovat, že jakékoli vysvětlování nových pravopisných jevů je důležité spojit s procvičováním.

Z analýzy vybraných učebnic (Pojechali 1, 2, 3 a Raduga po-novomu 1, 2) a jejich metodických příruček bohužel vyplynulo, že podrobněji se vysvětlení pravopisu nebo metod vyučování pravopisu nevěnuje ani jedna z učebnic. Ani v jedné metodické příručce nelze najít metody zaměřené na nácvik pravopisu, větší důraz je kladen na výslovnost, přízvuk či slovní zásobu. K těmto složkám jazyka jsou uváděny různé hry, varianty cvičení apod. V učebnicích je pak pravopis vysvětlován stručně v malých tabulkách. V pracovním sešitě se objevují cvičení, která s pravopisem v určité míře souvisí, a to jsou cvičení zaměřená zejména na psaní, během kterého si samozřejmě žáci pravopis také trénují. Nutno však poznamenat, že v pracovních sešitech lze najít i cvičení (ač v malém množství), která jsou zaměřena přímo na pravopisná pravidla, například v pracovním sešitě k učebnici Pojechali 2 na straně 16 mají žáci vybarvovat obrázek šaška podle toho, kam patří и/ы (nácvik pravopisu и po г, к, х).

Cícha ve své publikaci uvádí několik následujících metod, které se uplatňují při výuce pravopisu:

a) „Vysvětlování pravopisu na základě výslovnosti je vhodné v případech založených na fonetickém principu.“⁷¹ Tím se zde myslí případy, kde je výslovnost shodná s psanou podobou. Podle výslovnosti pak lze snadno vysvětlit například psaní měkkého znaku.

⁷⁰ CÍCHA, V. a kol., *Metodika ruského jazyka. 2. svazek.*, 1982, s. 379.

⁷¹ CÍCHA, V. a kol., cit. 10, s. 166.

Například ve slovech мать nebo тетрадь. Výslovnosti lze využít i naopak, kdy se psaná a vyslovovaná podoba liší, pak můžeme použít kontrastivní metodu a zdůraznit, že například u slov s předponou c- v psané podobě (сдавать) se tato předpona čte jako z- (znělostní asimilace)

Učebnice Pojehali využívá této metody právě v případě, který je výše uveden jako příklad. V prvním díle této učebnice se na straně 43 hovoří o měkkém znaku jako označení měkkosti předchozí souhlásky. Ve stejném případě se tato metoda objevuje i v prvním díle učebnice Raduga po-novomu na straně 20.

b) „Vysvětlování pravopisu v souvislosti s gramatikou se užívá v mnoha případech přímo spojených s flexí. Učitel takto objasňuje např. psaní měkkého znaku u sloves, pravopis substantivních a adjektivních tvarů aj.“⁷²

Příkladem může být vysvětlování psaní písmene **и** v ruštině v přísudku množného čísla minulého času u sloves v učebnici Pojehali 2 na straně 15. Toto vysvětlení je uvedeno v souvislosti s výkladem tvoření minulého času u sloves v ruštině. Dalším příkladem může pak sloužit zakončení 1. pádu podstatných jmen v množném čísle, kdy rozhoduje měkkost nebo tvrdost zakončení – viz 3. díl, strana 69. I v učebnici Raduga po-novomu lze najít obdobné vysvětlení, zejména ve druhém díle na straně 14, kde je upozorněno na psaní tvarů podle rodu číslovky *тремя*. Se stejným způsobem vysvětlení se můžeme v podstatě setkat i ve slovesné flexi, kdy jsou jak v učebnici Pojehali, tak v učebnici Raduga po-novomu, barevně zvýrazněny všechny osobní koncovky. Tímto způsobem jsou žáci vedeni k tomu, aby se nejen naučili tvary daných sloves, ale taktéž si osvojili jejich grafickou a pravopisnou podobu.

c) Další z metod je kontrastivní přístup, kdy učitel žákovi předkládá porovnání ruštiny s češtinou. Podle Cíchy se tímto přístupem dá předcházet chybám způsobeným vnější interferencí. Příkladem může být porovnání při psaní velkého (v češtině) či malého písmene (v ruštině) u jmen obyvatelských. Dalším příkladem pro porovnávání ruštiny s češtinou může být shoda v psaní **-ы-** v slovech, která odpovídají českým vyjmenovaným slovům.⁷³

Kontrastivní metodu využívá i učebnice Pojehali 2, kde je na straně 15 vysvětlován rozdíl mezi češtinou a ruštinou v psaní **i/y**, popř. **и/ы**, v přísudku množného čísla v minulém čase (Надя i Táňa dostaly X Надя и Таня полуили). Dalším příkladem je pak osvětlení psaní záporné částice v ruštině zvlášť v učebnici Pojehali 1 na straně 71. První díl učebnice

⁷² CÍCHA, V. a kol., cit. 10, s. 166.

⁷³ CÍCHA, V. a kol., cit. 10, s. 166.

Raduga po-novomu používá kontrastivní metodu za účelem zdůraznění rozdílu mezi češtinou a ruštinou v psaní velkého/malého písmene u obyvatelských jmen – viz strana 44. Ve druhém díle učebnice Raduga po-novomu (viz strana 15) se tímto způsobem popisuje rozdíl v psaní tečky za řadovými číslovkami v češtině a ruštině.

d) Využití znalostí, které žáci mají o slovtvorbě. „O tvoření slov se lze opírat při výkladu pravopisu zdvojených souhláskových písmen na morfologickém švu (např. u slov русский, рассказ, оттуда).“⁷⁴

Příkladem této metody může být výklad pravopisu tvrdého znaku v ruských slovech (tj. například mezi předponou a kořenem slova) jako v učebnici Pojehali 1 na straně 69. Dále lze uvést pravopis dvou -нн- v číslovce одиннадцать v učebnici Pojehali 1 na straně 50. Stejně tak tuto metodu využívá první díl učebnice Raduga po-novomu na straně 36 také pro vysvětlení psaní tvrdého znaku.

e) Pokud učitel nemůže vysvětlit pravopis jinou žákovi pochopitelnou formou, může ho vysvětlit jako zvláštnost daného slova. Cícha uvádí příklady následující: суббота, металл, класс. Zde učitel zkrátka vysvětlí, že pravopis daného slova si musí zkrátka zapamatovat, že se v uvedených slovech vyskytují zdvojená písmena.⁷⁵

Třetí díl učebnice Pojehali dokonce uvádí na straně 139 seznam některých obtížných a frekventovaných slov z hlediska pravopisu.

3.5 Procvičování pravopisných jevů

Stejně jako u jiných dovedností i u pravopisu je potřeba, aby žáci měli určitá pravidla zautomatizovaná. Automatizace by neměla probíhat pouze ve cvičeních vytržených z kontextu, naopak by cvičení měla být zaměřena na reálnou komunikaci. A protože už bylo výše uvedeno, že osvojování pravopisu by mělo probíhat v kombinaci se zvukovou stránkou jazyka, je dobré, aby se učitel při ústních cvičeních dotazoval i na pravopis.

Cícha dělí účinná cvičení na cvičení:

- a) typu receptivního;
- b) typu reproduktivního.⁷⁶

---

⁷⁴ CÍCHA, V. a kol., cit. 10, s. 167.

⁷⁵ CÍCHA, V. a kol., cit. 10, s. 167.

⁷⁶ CÍCHA, V. a kol., cit. 10, s. 169.

Cvičení receptivní představují zejména cvičení, při kterých žáci čtou a mohou přitom hledat různé pravopisné jevy a odůvodňovat je. Případně také vyhledávat další podobné příklady daného jevu.

Mezi *cvičení reproduktivní* pak patří například opisování či přepisování. Při těchto typech cvičení mají žáci okamžitou kontrolu podle předlohy, mohou také podtrhávat stanovené pravopisné jevy, nebo vypisovat pouze předem stanovené jevy.

Jako příklady reproduktivních cvičení lze uvést cvičení zařazená v pracovních sešitech k učebnicím Pojehali 2 a 3. V prvním případě je to cvičení se zadáním: *Až seřadíš jednotlivé věty do rozhovoru, opiš ho do prázdných linek* (viz pracovní sešit str. 21). Cílem je zejména procvičení psaní měkkého znaku založené na fonetickém principu. Ve třetím díle je to pak cvičení v pracovním sešitě na straně 55 se zadáním: *Vidíš častušku napsanou tak, jak se vyslovuje. Přepiš ji azbukou a označ přízvuky. Zde si mohou žáci procvičit psaní měkkého znaku ve druhé osobě čísla jednotného při časování sloves.*

Další skupinou cvičení jsou cvičení *produktivní*⁷⁷. Sem patří diktáty. Žáci reprodukují v psané podobě to, co učitel diktuje.

Cícha uvádí jako příklady diktátů diktát přímý a diktát výběrový. Diktát *přímý* spočívá v přečtení celého textu a následném diktování po jednotlivých větách, přičemž žáci zapisují vše, co učitel diktuje. Naopak při diktátu *výběrovém* žáci zapisují pouze to, co jim učitel předem stanovil.⁷⁸

Diktování musí samozřejmě splňovat určité podmínky. Jedná se především o rychlost diktování, která musí být přiměřená schopnostem žáků. Dále je také nezbytná správná intonace, výslovnost a členění vět na úseky.

Pro automatizaci pravopisných jevů je nejdůležitější opakování. K opakování by mělo docházet v každé hodině. Nicméně není potřeba, aby toto opakování bylo izolované od zbytku tématu hodiny, naopak je vhodné, aby k němu docházelo při probírání jiných lexikálních či gramatických jevů. Cícha uvádí jako vhodné způsoby průběžného opakování například krátké diktáty, domácí písemné úkoly nebo ověřování pravopisných jevů ve slovníku.⁷⁹

3.6 Učební pomůcky při výuce pravopisu

Učebnice

⁷⁷ CÍCHA, V. a kol., cit. 10, s. 170.

⁷⁸ CÍCHA, V. a kol., cit. 10, s. 170.

⁷⁹ CÍCHA, V. a kol., cit. 10, s. 173.

Učebnice má ve výuce ruštiny vždy první místo. Nicméně „psát učebnice je třeba umět, nejen vědět, jak.“⁸⁰ Proto se v praktické části zabývám analýzou učebnic a jejich přístupem k výuce pravopisu.

Choděra⁸¹ vysvětluje, že se v tvorbě učebnic projevují 2 protichůdně tendence:

1. tendence k suplování jiných učebních pomůcek;
2. tendence k jejich minimalizaci.

Pro učitele je vždy zásadní, aby vybral vhodnou učebnici po stránce její náročnosti. Jeho výuka je totiž celá v zásadě postavená na učebnici.

V současné době jsou Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy doporučovány pouze dva soubory pro výuku ruského jazyka na českých školách, tj. soubor učebnic *Pojechali* pro základní školy a soubor učebnic *Raduga po-novomu* pro střední školy. Učitel by tedy s ohledem na typ školy a věk žáků měl vybírat jeden z výše uvedených souborů učebnic. Učebnice *Pojechali* je určena především pro školy, kde se začíná s výukou ruštiny už v mladším věku. Její první díl totiž obsahuje poměrně rozsáhlé předazbukové období, které je zaměřené především na rozvoj sluchových dovedností a tzv. „naposlouchání“ ruštiny. V mladším školním věku mají žáci rozvinutější sluchové dovednosti a lépe se naučí zvuk ruštiny napodobovat. Tato učebnice obsahuje také velké množství říkanek, písniček, her, fonetických rozcviček apod. Na rozdíl od toho učebnice *Raduga po-novomu*, se kterou se obvykle začíná až na střední škole nebo v některých případech například v osmé třídě druhého stupně základní školy, zahrnuje jen přibližně dvoustránkové předazbukové období a ihned se žáci začínají učit psát azbuku a číst. Celkově je tato učebnice náročnější (dalo by se říct, že v jednom díle je oproti jednomu dílu učebnice *Pojechali* větší množství gramatického i jiného učiva) a určena pro žáky s již rozvinutějšími schopnostmi přiměřenými staršímu školnímu věku.

Co se týče Choděrova tvrzení o tendenci učebnic k suplování jiných učebních pomůcek, lze s Choděrou v podstatě souhlasit. Jak učebnice *Raduga po-novomu*, tak i *Pojechali* se v sobě snaží koncentrovat všechny možné materiály, jako například písničky, hry, ale i texty obsahující kulturní i historické reálie o Rusku, jeho umělcích, tradicích apod. Tyto texty lze nahradit i jinými, například autentickými, texty, filmovými dokumenty apod.

---

⁸⁰ CHODĚRA, R., *Didaktika cizích jazyků*., 2006, s. 149.

⁸¹ CHODĚRA, R., cit. 79, s. 150.

4. Základní pravidla ruského pravopisu

V této kapitole jsou uvedena pouze některá pravidla ruského pravopisu. Výběr těchto pravidel je dán analýzou prvních dvou dílů učebnice Raduga po-novomu a druhého a třetího dílu učebnice Pojehali (první díl se zaměřuje pouze na výslovnost, nikoli na pravopis). Tyto učebnice byly vybrány v souvislosti s aprobační autorky této práce, tj. druhý stupeň základních škol. Na druhém stupni základních škol se v dnešní době používají zpravidla první díly učebnice Pojehali, pokud se ruština vyučuje například už od 6. třídy. Pokud se s ruštinou začíná později, často se pak vyučuje podle učebnice Raduga po-novomu. Této úrovni jazykových znalostí žáků a stejně tak i jejich věkové kategorii budou odpovídat vysvětlení jednotlivých pravidel, tedy vysvětlení a přítomnost výjimek v závislosti na schopnosti porozumění žáky druhého stupně základní školy.

Podle Společného evropského referenčního rámce pro jazyky odpovídají vybrané díly učebnic úrovni A1, v krajním případě A2.

„Společný evropský referenční rámec poskytuje obecný základ pro vypracovávání jazykových sylabů, směrnic pro vývoj kurikul, zkoušek, učebnic atd. v celé Evropě. V úplnosti popisuje, co se musí studenti naučit, aby užívali jazyka ke komunikaci, a jaké znalosti a dovednosti musí rozvíjet, aby byli schopni účinně jednat. Popis se rovněž týká kulturního kontextu, do něhož je jazyk zasazen. Rámec také definuje úroveň ovládnutí jazyka, které umožňují měřit pokrok studentů v každém stadiu učení se jazyku a v průběhu celého života studenta.“⁸²

Podle Společného evropského referenčního rámce pro jazyky jsou požadavky na žáky, aby dosáhli úrovně A1 nebo A2 například tyto:

Úroveň A1 – psaný jazyk: umí napsat jednoduchý a stručný text, například pohlednici; zvládne vyplnit formuláře obsahující osobní údaje, například své jméno, státní příslušnost, adresu atd.

Úroveň A2 – psaný jazyk: umí napsat krátké a jednoduché poznámky a zprávy týkající se základních potřeb; zvládne napsat jednoduchý osobní dopis, např. poděkování.⁸³

Požadavky na žáky klade i Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (dále jen RVP ZV). Na ruštinu se zde často vztahuje sekce Další cizí jazyk, protože ruština zpravidla ve školách nebývá vyučována jako první cizí jazyk. V této kapitole jsou požadavky pro druhý stupeň ZŠ týkající se písma například následující:

Produktivní řečové dovednosti:

⁸² WWW Ministerstva školství, tělovýchovy a mládeže. *Společný evropský referenční rámec pro jazyky*.

⁸³ WWW Ministerstva školství, tělovýchovy a mládeže., cit. 81.

Žák

- ⌚ písemně sdělí základní údaje o sobě, o své rodině a běžných každodenních situacích, vyplní základní údaje do formulářů
- ⌚ reprodukuje písemně obsah přiměřeně obtížného textu, promluvy a jednoduché konverzace
- ⌚ napíše jednoduchá sdělení a odpověď na sdělení za správného použití základních gramatických struktur a vět.

Zejména z posledního bodu výše uvedených požadavků vyplývá, že pro písemný projev musí žáci ovládat určitá pravidla pravopisu, která jsou však přiměřená jejich úrovni znalosti jazyka. Následující souhrn pravidel je tedy vybrán (jak už bylo výše zmíněno) tak, aby odpovídal úrovni znalostí a věkové kategorii žáků druhého stupně základních škol.

Z provedené analýzy výše uvedených učebnic vyplynulo, že v počáteční etapě vyučování ruskému jazyku na druhém stupni základních škol, se jedná zejména o následující základní pravopisná pravidla, která budou o trochu podrobněji rozvinuta v dalším pojednání:

- ⌚ po souhláskách г, к, х se píše vždy и
- ⌚ po ц se píše vždy ы
- ⌚ po ж, щ, ч se píše vždy и, nikdy ю, я
- ⌚ tvrdý znak se píše mezi předponou a kořenem slova začínajícím na ю, я, е
- ⌚ názvy národností se v ruštině píší s malým písmenem X v češtině s velkým (англичанин X Angličan)
- ⌚ zápor u sloves se v ruštině píše zvlášť X v češtině dohromady (не говорил X nemluvil) apod.

Za další základní pravidla považují:

- pravopis měkkého znaku
- pravopis vybraných předpon u sloves.

Ráda bych také uvedla stručně pravidla, která dělají problém samotným rodilým mluvčím:

- psaní složených přídavných jmen dohromady nebo se spojovníkem
- pravopis jednoho nebo dvou н

Nakonec bych se ráda věnovala pravidlům, která mohou být v ruštině a češtině podobná, ale i odlišná a mohou následně vést k interferenci:

1. pravopis velkého a malého písmene u názvů národností
2. interpunkce po číslovkách

V následující kapitole jsou tedy obsažena, jak už bylo výše uvedeno, pravopisná pravidla, se kterými se mohou v učebnicích ruštiny setkat žáci druhého stupně základní školy. Přestože se například pravopis dvou **н** nebo psaní složených podstatných a přídavných jmen nevyskytuje ve výše uvedených učebnic samostatně, žáci se s těmito jevy přesto mohou často setkat v různých textech určených ke čtení nebo různých cvičeních. I tato pravidla jsou tedy zařazena do výběru, který následuje níže. Z vlastní zkušenosti bylo zjištěno, že žáci na druhém stupni základní školy mají až příliš silnou tendenci ruštinu počešťovat, projevuje se u nich tedy silná interference, proto výběr zahrnuje i pravidla, jako je například interpunkce po číslovkách, která svádějí k interferenci.

4.1 Stručný výklad vybraných pravopisných pravidel

*Psaní **И** po souhláskách **Г, К, Х***

Havránek uvádí, že „pro Čechy je však užitečné uvědomit si rozdíly užívání *i – y* v češtině a *и – ъ* v ruštině.“ Podle něj se po písmenech *г, к, х* vždy píše *и* a výjimky prakticky neexistují.⁸⁴

Jak už bylo výše zmíněno, žáci mají silnou tendenci k interferenci pod vlivem češtiny. Proto je pro ně problematičtější psaní *и – ъ* po *г, к, х*. V češtině je pravidlo psaní tvrdého *y* po souhláskách *h, ch, k, r, d, t, n*. To často svádí žáky psát *i* v ruštině například po *г* tvrdé *ъ*. Je tedy důležité už od počátku žáky upozorňovat, nejčastěji srovnáváním, na rozdílný způsob psaní už od prvního setkání s podobnými slovy.

*Psaní **И – Ё** po písmeni **Ц***

Podle Tkačenka a spol. se samohláska *и* píše po *ц* buď v kořenech slov (*панцирь, циркуль*), nebo ve slovech, která končí na *-ция* (*лекция, коллекция*). Dále se podle něj po *ц* píše samohláska *ѣ* ve výjimečných případech v kořeni slov (*цыплёнок, цыган*), dále pak v příponách (*синицын, курицын*) a v koncovkách (*у курицы, умницы*).⁸⁵

Také Kajdalova uvádí stejné dělení, tj. na případy psaní *и* v kořenech slov (*панцирь, цибик*), přičemž zde existují výjimky, kdy se pak po *ц* píše *ѣ* (*цыплёнок,*

⁸⁴ HAVRÁNEK, B., cit. 7, s. 120.

⁸⁵ ТКАЧЕНКО, Т. N., *Russkij jazyk: sbornik osnovnych pravil orfografiji i punktuaciji.*, 2011, s. 23-24.

на *цыпочках*, ve slovech od nich odvozených – *цыплячий*, v některých vlastních jménech – *Цыганов*). V druhé skupině případů se pak po *ц* píše samohláska *ы* v koncovkách podstatných a přídavných jmen a tak slovech končících na *-цын* (*птицы, краснолицый, птицын*).⁸⁶

Stejná pravidla a shodující se příklady pak uvádí i další autoři jako Rozental a kol.⁸⁷ nebo Balcar a kol.⁸⁸

Čeští autoři jako Havránek⁸⁹ nebo Kupcevičová jsou stejného názoru jako výše uvedení ruští autoři. Jen Kupcevičová ještě u pravidla psaní *ы* v slovech končících na *-ын* doplňuje dvě výjimky, a to jsou jména *Ельцин, Вицин*⁹⁰.

Stejně jako u předchozího pravopisného pravidla je potřeba žáky seznamovat s rozdílnými způsoby psaní už od začátku. Čeští žáci jsou zvyklí psát po *с* měkké *и*. V ruštině se však v určitých případech píše tvrdé *ы*. Není vhodné žáky seznamovat s výše uvedeným pravidlem takto podrobně, z hlediska jejich úrovně znalostí by bylo pro ně obtížné pravidlo pochopit. Bylo by tedy lepší žáky zkrátka seznámit se zněním a psaním slova a zdůraznit, že by si způsob psaní zkrátka měli zapamatovat.

Psaní samohlásek po sykavkách Ж, Ш, Щ, Ч

Nejstručnější a základní pravidla opět uvádí Tkačenko a spol. Podle něj se skupiny písmen *жи – ши* píší s *И*, skupiny *ча – ца* s *А* a skupiny *чу – цу* s *У*. Jako příklady uvádí *ширь, чудо, чайник*. K tomuto pravidlu však přidává i následující výjimky: *жюри, брошюра, парашют*.⁹¹

Podrobnější pravidlo uvádí Rozental a spol.

1) Po sykavkách *ж, ш, щ, ч* se nepíší písmena *я, ю, ы*, ale píší se vždy *а, у, и*, například ve slovech: *жир, шить*. K tomuto pravidlu pak existují výjimky: *жюри* a viz výše. Rozental a kol. dále dodávají, že toto pravidlo se nevztahuje zejména na vlastní jména cizojazyčného původu (např. *Жюль*).

⁸⁶ KAJDALOVA, A. I. – KALININA, I. K., cit. 33, s. 30.

⁸⁷ ROZENTAL, D. E. – DŽANŽAKOVA, J. V. – KABANOVA, N. P., *Spravočnik po rusckomu jazyku: pravopisanije, proznošenije, literaturnoje redaktirovanije.*, 2007, s. 20.

⁸⁸ BALCAR, M. a kol., *Příručka ruského pravopisu.*, 1989, s. 25.

⁸⁹ HAVRÁNEK, B., cit. 7, s. 123.

⁹⁰ KUPCEVIČOVÁ, J., cit. 3, s. 53-54.

⁹¹ ТКАЧЕНКО, Т. N., cit. 84, s. 18.

2) Po sykavkách se v přízvučném kořeni slova píše *e* (*ě*), které ve výslovnosti odpovídá zvuku *o*, pokud se ve slovech příbuzných nebo jiné formě téhož slova píše také *e* (*чёрный* – *чернеть*). V ostatních případech se pak píše *o* (*шорох, шок*).

3) Ve slovech cizojazyčného původu lze psát *o* po sykavkách v nepřízvučné slabice, například: *жокей, жонглёр*.

4) Ve vlastních jménech lze psát *o* po sykavkách jak v přízvučné, tak nepřízvučné pozici: *Чосер, Шокальский*.⁹²

Kajdalova uvádí v podstatě shodující se pravidla s tím, že vyjmenovává zejména výjimečné případy, ve kterých se po sykavkách píší samohlásky *я, ю, ъ*:

a) v ne příliš často se objevujících přejatých obecných jménech (jako ostatní autoři příklady *брошюра, парашют*);

b) ve vlastních jménech cizojazyčného původu: taktéž *Жюль* atd.⁹³

Stejně příklady pak uvádí Havránek⁹⁴ i Kupcevičová. Posledně zmíněná autorka také vysvětluje, proč se po sykavkách nepíší písmena *я, ю, ъ*: V ruštině se objevuje několik kombinací písmen, které se píší podle určitých pravidel. Na základě skutečnosti, že *Ж* a *Ш* zní vždy tvrdě a *Ч* a *Щ* zní vždy měkce, píší se po nich v souladu s tradičním principem určená písmena, protože tvrdost a měkkost těchto písmen se v písemné formě neprojevuje. V souvislosti s výslovností se po *Ж* a *Ш* píše *А* a *У* (ne *Я* a *Ю*). Měkkost *Ч* a *Щ* se v písemné formě neprojevuje, proto se po nich píše také *А* a *У*. V souladu s výslovností se po *Ч* a *Щ* píše *И*.⁹⁵

Stejně jako u dvou výše zmíněných pravidel se zde může u žáků objevovat záporný vliv mateřštiny. Proto je i zde potřeba žákům vysvětlit rozdíl mezi češtinou a ruštinou v tvrdosti těchto souhlásek v ruštině a měkkosti v češtině. Stejně jako u ostatních pravidel by mělo být vysvětlení stručné a omezeno pouze na základy, není potřeba uvádět různé výjimky, se kterými se žáci dost možná ani v pokročilejším stádiu nesetkají příliš často.

Pravopis tvrdého znaku v rozdělovací funkci

⁹² ROZENTAL, D. E. – DŽANŽAKOVA, J. V. – KABANOVA, N. P., cit. 86, s. 18-19.

⁹³ KAJDALOVA, A. I. – KALININA, I. K., cit. 33, s. 86.

⁹⁴ HAVRÁNEK, B., cit. 7, s. 123-124.

⁹⁵ KUPCEVIČOVÁ, J., cit. 3, s. 53-54.

Podle Rozentala a spol. se tvrdý znak píše před písmeny *e, ě, ю, я* v následujících případech:

- ⌚ po předponě, která končí na souhlásku, například: *подъезд, межъядерный*, ale také ve slově *изъявить*; před jinými samohláskami se nepíše (*безаварийный*);
- ⌚ ve slovech začínajících na *аб-, ад-, гипер-, диз-, ин-, интер-, кон-, контр-, об-, пост-, суб-, супер-, транс-* a *пан-*, například: *адъютант, дизъюнкция*. Rozental také dodává, že tvrdý znak se může psát i v některých cizojazyčných vlastních jménech (*Сантьяго*);
- ⌚ ve složených slovech, kde je první část utvořena z číslovky *двух-, трех-*, například: *двухъярусный, трехязычный*.⁹⁶

Zjednodušeně toto pravidlo uvádí i Tkačenko a spol., u kterého lze najít tyto příklady: *подъём, объяснение*.⁹⁷

Stejně příklady přináší i Kupcevičová⁹⁸, i Balcar, který současně dodává, že tvrdý znak „v současné ruštině neoznačuje žádnou hlásku.“⁹⁹

S pravidlem o psaní tvrdého znaku ve funkci rozdělovací se žáci v obou pro tuto práci analyzovaných učebnicích setkají v každém souboru učebnic pouze jednou. Pravidlo jako takové však vysvětleno není. Z vlastní zkušenosti mohu potvrdit, že je obtížné vysvětlit použití pravidla s pomocí pojmů z oblasti tvoření slov v ruštině, protože v dané fázi jim činí problémy nedostačující znalost pravidel tvoření slov i v češtině. Možným způsobem osvojení je mechanické zapamatování si tvaru slova.

Jména národnostní a obyvatelská

„Jména národnostní a obyvatelská se však píšou v ruštině – na rozdíl od češtiny – s malým začátečním písmenem.“¹⁰⁰

Havránek uvádí následující příklady – *чех, словак, москвич X Čech, Slovák, Moskvan*.¹⁰¹

Psaní záporné částice НЕ u sloves

⁹⁶ ROZENTAL, D. E. – DŽANŽAKOVA, J. V. – KABANOVA, N. P., cit. 86, s. 59-60.

⁹⁷ ТКАЧЕНКО, Т. N., cit. 84, s. 24.

⁹⁸ КУПЦЕВИЧОВА, J., cit. 3, s. 109.

⁹⁹ BALCAR, M. a kol., cit. 87, s. 46-47.

¹⁰⁰ BALCAR, M. a kol., cit. 87, s. 73.

¹⁰¹ HAVRÁNEK, B., cit. 7, s. 129.

U tohoto pravidla považují za vhodné začít u českých autorů, protože ti vysvětlují rozdíl, který vzniká mezi češtinou a ruštinou:

„Záporná částice (záporka) **не** se na rozdíl od češtiny píše zvlášť, vyjadřuje-li zápor u určitých tvarů slovesných (sr. я не читаю, он не был дома – nečtu, nebyl doma), u přechodníků (не читая – nečta, -ouc, -ouce), u příčestí (дом не достроен – dům je nedostaven n. dům není dostavěn) i u rozvitých přídavných jmen slovesných (не оконченный вовремя труд – práce nedokončená včas). Protože ruština nemá v přítomném čase sponu, je tu oddělené не i před jmény a příslovci v přísudku (včetně predikativních příslovcí) za české ‚není, nejsou‘, slov. Это не правда. То není правда. [...] Jestliže však záporka ve spojení se jménem n. příslovcem tvoří novou lexikální jednotku, pak se píše dohromady, sr. неправда – nepravda, невеселый – neveselý.“¹⁰²

V tomto vysvětlení s Havránkem souhlasí i Balcar: „Na rozdíl od češtiny se v ruštině částice **не** píše ve všech slovesných tvarech zpravidla zvlášť...“¹⁰³

Rozental charakterizuje částici **не** následovně: Částice **не** vyjadřuje negaci. Pokud se tedy ve větě objevují protikladná slova nebo slova, která zdůrazňují negaci, píše se pak tato částice odděleně.¹⁰⁴ Dále pak uvádí pravidla pro psaní záporné částice **не** se slovesy:

1. Záporná částice **не** se slovesy (v určitém tvaru, infinitivu, přechodnicích) se píše zvlášť, například: *не брать, не был*. Rozental pak dodává, že dohromady se záporka **не** píše se slovesy, která se bez не nepoužívají (*негодовать, ненавидеть*).
2. Záporka **не** se píše dohromady ve slovesech, která obsahují předponu **недо-**, která má význam neúplnosti, nedostatečnosti děje apod., například: *недовыполнить, недодарить*. Rozental upozorňuje také na to, že je potřeba rozlišovat případy, kdy předpona недо- vyjadřuje neúplnost děje, a případy, kdy se u sloves objevuje přepona до-, před kterou se vyskytuje záporka не a ve spojení s ní znamená, že děj nebyl ukončen. Například: *недосмотреть за ребенком (nedostatečné hlídání dítěte) – не досмотреть спектакль до конца (shlédnout jen část filmu)*.¹⁰⁵

V definici tohoto pravidla, i když mírně jiném dělení případů, se s Rozentalem shoduje i Kajdalova.¹⁰⁶

Jak u psaní malých písmen u jmen obyvatelských, tak u psaní záporové částice zvlášť je zřejmě nejvhodnější použít metodu kontrastivní. U záporové částice můžeme

¹⁰² HAVRÁNEK, B., cit. 7, s. 132.

¹⁰³ BALCAR, M. a kol., cit. 87, s. 64.

¹⁰⁴ ROZENTAL, D. E. – DŽANŽAKOVA, J. V. – KABANOVA, N. P., cit. 86, s. 128.

¹⁰⁵ ROZENTAL, D. E. – DŽANŽAKOVA, J. V. – KABANOVA, N. P., cit. 86, s. 137-138.

¹⁰⁶ KAJDALOVA, A. I. – KALININA, I. K., cit. 33, s. 138-141.

žáky obeznámit s pravidlem obecně, pokud se pak setkají s příklady typu *ненавидеть*, lze jim toto pravidlo rozšířit i o případy, kdy se záporová částice píše dohromady.

Pravopis měkkého znaku

Podle Kupevičové plní měkký znak v ruském pravopisu dvě základní funkce: změkčující a rozdělující.¹⁰⁷

Rozental uvádí pravidla pro psaní měkkého znaku ve funkci *rozdělující*:

Měkký znak ve funkci rozdělující se píše v kořenech slov:

- 1) před *e, ě, u, ю, я*, například: *серьёзный, крестьянин*;
- 2) v některých slovech cizího původu před *о*: *медальон, почтальон*.¹⁰⁸

Měkký znak může též plnit gramatickou funkci, a to zejména:

- a) v číslovkách (a to pouze jednou – uprostřed nebo na konci), s výjimkou sedmého pádu u některých číslovek, například: *пять, одиннадцать*;
- b) v některých tvarech sedmého pádu podstatných jmen: *мать – матерью, дочь – дочерью*;
- c) v infinitivech sloves, například: *читать, писать*.¹⁰⁹

Kajdalova pak definuje pravidla, kdy měkký znak označuje měkkost souhlásek:

1. na konci slova: *тень, зверь*;
2. po *л* před dalšími souhláskami (nezávisle na tom, zda je po *л* tvrdá nebo měkká souhláska: *льняной, львёнок*;
3. uprostřed slova mezi dvěma souhláskami, přičemž první je měkká a druhá tvrdá: *письмо, просьба*;
4. uprostřed slova mezi dvěma měkkými souhláskami: *возьми, в тьюрме*. Měkký znak se podle autorky však v těchto případech nepíše vždy, je tomu tak pouze tehdy, když se při změně slova původní druhá měkká souhláska změní na tvrdou. Toto pravidlo dokazuje na následujícím příkladu: *восьмеро (восьмой)*.¹¹⁰

Psaní měkkého znaku působí žákům (jakéhokoli věku) jedny z největších potíží. Na druhém stupni základní školy však nelze žáky seznamovat s rozsáhlým pravidlem. Vhodnými metodami je cvičit poslech, aby žáci opakovaně slyšeli, jak se které slovíčko vyslovuje, a pak měkký znak psali tam, kde slyší měkkost. Další variantou je seznámit

¹⁰⁷ KUPCEVIČOVÁ, J., cit. 3, s. 109.

¹⁰⁸ ROZENTAL, D. E. – DŽANŽAKOVA, J. V. – KABANOVA, N. P., cit. 86, s. 60.

¹⁰⁹ KUPCEVIČOVÁ, J., cit. 3, s. 110-111.

¹¹⁰ KAJDALOVA, A. I. – KALININA, I. K., cit. 33, s. 33-35.

žáky s formou slova při seznamování se s novou slovní zásobou s tím, že si žáci musí tvar slova zapamatovat.

Pravopis vybraných předpon u sloves

Mezi nejčastější problémové předpony pro české studenty patří dvojice předpon: **без-, из-, раз-** a **бес-, ис-, рас-**. Proto zde budou uvedeny pravidla pro psaní právě těchto předpon.

Podle Rozentala platí níže uvedené pravidlo:

Předpony **без-, из-, раз-** se píší s písmenem **з** před samohláskami a tvrdými souhláskami (б, в, г, д, ж, з, л, м, н, р). S písmenem **с** se pak píší před neznělými souhláskami (к, п, с, т, ф, х, ц, ч, ш, щ). Například: *безводный – беспутный, изранить – испугать, разделиться – расходиться*.¹¹¹

S výše uvedeným pravidlem se shoduje i Kajdalova, která toto pravidlo demonstuje na následujících příkladech: *безаварийный – бескровный, изжарить – исципать, раззвонить – роспись*.¹¹²

Pravopis složených podstatných a přídavných jmen dohromady nebo se spojovníkem

Co se týče pravopisu psaní složených podstatných a přídavných jmen, Tkačenko podává stručný přehled:

Podstatná jména:

- 1) dohromady: a) tam, kde je druhá část -град nebo -город (*Волгоград, Белгород*);
- b) tam, kde je první část slovesná a končí na -и (*держиморда, вертихвостка*);
- c) tam, kde je první část авиа-, агро-, гидро-, аэро-, зоо-, кино-, контр-, мото-, теле-, псевдо- atd. (*кинотеатр, мотогонка*). Zde Tkačenko dodává, že ve složeném podstatném jménu může být několik takových částí a píšou se všechny dohromady (*автомотогонка*). Jestliže je tam však více takových částí a jsou spojeny pomocí spojky **и**, pak se píší se spojovníkem (*радиотелеателе*).¹¹³

¹¹¹ ROZENTAL, D. E. – DŽANŽAKOVA, J. V. – KABANOVA, N. P., cit. 86, s. 60-61.

¹¹² KAJDALOVA, A. I. – KALININA, I. K., cit. 33, s. 41.

¹¹³ ТКАЧЕНКО, Т. N., cit. 84, s. 38-39.

- 2) se spojovníkem: A) podstatná jména označující světové strany (*юго-запад, северо-восток*);
- B) podstatná jména označující jednotky míry (*киловатт-час, человеко-день*);
- C) podstatná jména označující politické strany (*социал-демократ*);
- D) podstatná jména začínající na: штаб-, штабс-, унтер-, обер-, экс-, вице-, лейб- (*лейб-гусар, унтер-офицер*)¹¹⁴;
- E) podstatná jména začínající na пол-, полу- (*пол-ананаса, пол-лета*).¹¹⁵

Přídavná jména:

- 1) dohromady: a) přídavná jména utvořená od slovních spojení (*сельскохозяйственный, древнерусский*)
- 2) se spojovníkem: A) přídavná jména označující odstíny barev (*нежно-розовый, бледно-фиолетовый*);
- B) přídavná jména utvořená od složených podstatných jmen, která se píšou se spojovníkem (*северо-восточный, алма-атинский*);
- C) přídavná jména utvořená složením rovnoprávných slov (*русско-французский, англо-русский*).¹¹⁶

Ve všech pravidlech se s Tkačenkem shoduje i Rozental, který však rozšiřuje případy psaní složených podstatných jmen se spojovníkem o další:

- podstatná jména označující mechanismy nebo společenskopolitické termíny (*дизель-электроход, премьер-министр*);
- podstatná jména označující názvy rostlin a která mají v názvu sloveso v určitém tvaru (*любишь-не-любишь, не-тронь-меня*);

¹¹⁴ ТКАЧЕНКО, Т. Н., cit. 84, s. 40-41.

¹¹⁵ ТКАЧЕНКО, Т. Н., cit. 84, s. 25-26.

¹¹⁶ ТКАЧЕНКО, Т. Н., cit. 84, s. 54-55.

- podstatná jména, která obsahují hodnotící část hlavního slova (*бой-баба, чудо-рыба*);
- podstatná jména, která označují vědecko-technické termíny a v názvu obsahují název písmene (*альфа-частица, гамма-излучение*).¹¹⁷

I v oblasti pravidel složených přídavných jmen Rozental rozšiřuje a upřesňuje Tkačenkova pravidla:

Přídavná jména se píší dohromady, jestliže plní funkci vědecko-technických termínů (*азотнокислый, вечнозеленый*), a dále v případě, že se jedna z částí nepoužívá jako samostatné slovo (*общепонятный, узкогрудый*).¹¹⁸

Přídavná jména se píší se spojovníkem, která byla utvořena od spojení vlastního jména a příjmení (*джек-лондоновские произведения*), dále pak která mají terminologický charakter (*атомно-молекулярный*), také ve kterých se opakuje to samé slovo (*день-деньской*) apod.¹¹⁹

Pravopis jednoho nebo dvou -н- v podstatných a přídavných jménech

Kajdalova ve své publikaci píše, že sufixy přídavných jmen, ve kterých se nachází jedno nebo dvě -н-, představují pravopisný problém. Podle autorky jsou přídavná jména, ve kterých se objevuje jedno nebo dvě -н-, slova odvozená.¹²⁰ Autorka proto uvádí pravopisná pravidla pro přídavná jména odvozená od podstatných jmen a dále pak pro přídavná jména odvozená od sloves.

Přídavná jména odvozená od podstatných jmen se píší s jedním -н- v následujících případech:

- ☉ přídavné jméno je utvořeno od podstatného pomocí sufixu *-ин-, -ан(-ян-)* (*лебединый, мышиный*).¹²¹

Přídavná jména odvozená od podstatných jmen se píší se dvěma -нн- v těchto případech:

¹¹⁷ ROZENTAL, D. E. – DŽANŽAKOVA, J. V. – KABANOVA, N. P., cit. 86, s. 83-84.

¹¹⁸ ROZENTAL, D. E. – DŽANŽAKOVA, J. V. – KABANOVA, N. P., cit. 86, s. 87-88.

¹¹⁹ ROZENTAL, D. E. – DŽANŽAKOVA, J. V. – KABANOVA, N. P., cit. 86, s. 88-96.

¹²⁰ KAJDALOVA, A. I. – KALININA, I. K., cit. 33, s. 57.

¹²¹ KAJDALOVA, A. I. – KALININA, I. K., cit. 33, s. 57.

- ⌚ přídavné jméno je utvořeno od podstatného, které má základ na -н- (*длинный – длина*);
- ⌚ přídavné jméno je utvořeno od podstatného končícího na -мя (*время, имя...*) (*временной, именной*);
- ⌚ přídavné jméno je utvořeno od podstatného pomocí sufixu -онн- (*-енн-*) (*комиссионный*);
- ⌚ jestliže přídavné jméno se sufixem -енн- vyjadřuje subjektivní hodnocení (*здоровенный*).¹²²

Přídavná jména odvozená od sloves se píší se dvěma -нн- tehdy,:

- když je přídavné jméno utvořeno od slovesa dokonavého (*подержанный*);
- když jsou přídavné jména utvořena od dokonavých sloves bez předpon (*данный*);
- když přídavné jméno obsahuje sufix -ованн- (*-еванн-*) (*маринованный*);
- když je slovesná forma vytčeným členem, a tudíž přídavným (*Леопард, видимо раненный, уполз в кусты.*)¹²³

Autorka uvádí i pravidla pro psaní podstatných jmen s jedním nebo dvěma -н-. To, zda se bude ve slově psát jedno nebo dvě -н-, závisí na slovech, od kterých jsou daná slova utvořena, nebo na morfémech, pomocí kterých jsou utvořena. Kajdalova uvádí příklad slova *путаница*, kde se píše jedno -н-, protože je odvozeno od slova *путаный*. Kdežto ve slově *зпутанность* se píší dvě -нн-, protože je odvozeno od přídavného *зпутанный*. V podstatném jméně se píší dvě -нн-, jestliže je jedno součástí kořene a druhé součástí sufixu (*бессонница*).¹²⁴

Přídavná jména utvořená od sloves se píší s jedním -н- tehdy,:

- když je přídavné jméno utvořeno od sloves nedokonavých (*вареный*);

¹²² KAJDALOVA, A. I. – KALININA, I. K., cit. 33, s. 57-59.

¹²³ KAJDALOVA, A. I. – KALININA, I. K., cit. 33, s. 60-61.

¹²⁴ KAJDALOVA, A. I. – KALININA, I. K., cit. 33, s. 77.

- když je přídavné jméno utvořeno od sloves nedokonavých a obsahuje částici *не* (*некошеный*);
- když se přídavné jméno liší od přičestí tím, že neobsahuje další rozvíjející slova (*На обед была подана жареная рыба. – ...жаренная в духовке рыба.*)¹²⁵

Poslední tři uvedená pravidla, tedy psaní složených podstatných a přídavných jmen, psaní dvou **н** a pravopis některých předpon u sloves, nejsou v daných učebnicích určených pro druhý stupeň základních škol prakticky vůbec vysvětlena. Žáci si tyto způsoby psaní osvojují zejména pomocí přepisů různých textů a neustálého setkávání se s daným jevem.

Interpunkce po číslovkách

„Na rozdíl od češtiny se v ruštině nepíše tečka za řadovými číslovkami označenými v písmě číslicemi (ať arabskými, či římskými): sr. 2. třída – 2-й класс, 28. srpna 1956 – 28 августа 1956 г., XIX. století – XIX век, Kateřina II. – Екатерина II apod.“¹²⁶

Stejně tak i Balcar píše: „Na rozdíl od češtiny se v ruštině nikdy nepíše tečka za číslicemi označujícími řadové číslovky! Místo toho se k arabské číslici někdy připojuje spojovníkem koncovka číslovky (nebo její část): 2-й, 19-ого, 24-я, от 30-х к 40-м годам; Ленинград, 6 апреля 1966 г. U dat je však možné i: 6. 4. 1966 г. K římským číslicím se koncovky nepřipojují: итоги XVI съезда КПЧ.“¹²⁷

Všechna výše uvedená pravidla jsou předmětem i následující praktické části. Jsou tedy součástí některých pracovních listů. Pracovní listy nejsou zaměřeny na vysvětlování těchto pravidel, ani na procvičování výjimek. Jsou uzpůsobeny věku a úrovni jazykových i teoretických znalostí žáků druhého stupně základní školy. Cvičení v pracovních listech jsou proto založena zejména na porovnávání s češtinou, častém opakování jevu a přepisování textů, aby si žáci daný jev alespoň zapamatovali, než bude jejich úroveň znalostí dostatečná pro logické nebo jiné osvojení si těchto pravidel.

¹²⁵ KAJDALOVA, A. I. – KALININA, I. K., cit. 33, s. 60-63.

¹²⁶ HAVRÁNEK, B., cit. 7, s. 143.

¹²⁷ BALCAR, M. a kol., cit. 87, s. 110.

PRAKTICKÁ ČÁST

1. Východiska praktické části

Obsahem praktické části této práce jsou různé doplňkové materiály na nácvik pravopisu. Všechny doplňkové materiály jsou určeny zejména pro výuku ruštiny na druhém stupni základních škol. Výběr této věkové kategorie žáků je dán specializací autorky práce a také zkušenostmi ze souvislé praxe. Rozšiřující materiály jsou tedy určeny jednak pro žáky v počáteční etapě výuce ruského jazyka, kde se pravopis často nevyučuje odděleně, ale v souvislosti s gramatikou, tzn. že doplňkové materiály mohou obsahovat různé gramatické jevy, během kterých si žáci osvojují i pravopis, a jednak i pak pro pokročilejší žáky, kteří potřebují mít osvojené základy pro další studium například na střední škole. Tyto materiály budou seřazeny podle obtížnosti, tj. na začátku se nacházejí materiály pro žáky v počáteční etapě výuky a následně jsou uvedeny materiály pro mírně pokročilé žáky. Rozšiřující materiály mají formu pracovních listů, které obsahují různá cvičení na procvičování pravopisu, ale i různé hry apod.

Pracovní listy obsahují cvičení na elementární pravopisné jevy, které jsou naprostým základem pro znalost ruštiny. Jednotlivé listy se tedy věnují procvičování, měkkého znaku v číslovkách, dále pak velkého a malého písmene u názvů obyvatel, psaní и – ы po г, к, х a psaní záporové částice не u sloves zvlášť. Všechna cvičení mají zejména grafickou formu (tj. žáci mají za úkol psát nebo číst), aby měli pravopisnou podobu neustále na očích. Pracovní listy jsou na úrovni A1 – A2 a z hlediska časové dotace jsou vytvořeny tak, aby je žáci zvládli za jednu vyučovací hodinu.

Didaktické hry jsou určeny buď přímo pro procvičení pravopisných jevů, nebo jsou adaptovány, aby byly vhodné na procvičování základů pravopisu. Jejich cílem je procvičit pravopis zábavnější formou, než je neustále vyplňování daných cvičení. Hry jsou určeny pro úroveň A1-B1 a lze je použít jak na začátku hodiny jako rozvíčku či zopakování hodiny minulé, tak na konci jako zopakování, ale i v prostřední části jako zpestření a změnu formy práce, která je důležitá zejména u mladších žáků.

Na konci této části je pak uveden příklad ukázkové hodiny, která se věnuje zejména pravopisu. Cílem této ukázkové hodiny je co nejpřesněji reflektovat současnou reálnou situaci ohledně procvičování pravopisu na druhém stupni základních škol. Ukázková hodina byla použita v rámci souvislé praxe. Hodina byla určena pro šestou třídu, kde se

žáci učí jazyk druhým rokem. Tématem bylo první a druhé časování sloves. Podrobnější charakteristika je uvedena přímo před ukázkovou hodinou.

Všechny pracovní listy, didaktické hry i ukázková hodiny vychází ze zkušeností na souvislé praxi a také ze zkušeností vedoucí paní učitelky na této praxi. S paní učitelkou Mgr. Růženu Krúsovou byl pro účely této diplomové práce proveden i stručný rozhovor ohledně výuky pravopisu. Otázky se týkaly zejména toho, zda považuje procvičování a vysvětlování pravopisu v učebnicích za dostačující, jaké pravopisné jevy dělají žákům největší problémy, jaké metody pro procvičování pravopisu sama nejvíce preferuje a jaké používá případně doplňkové materiály. Pokud lze její odpovědi stručně shrnout, pak za největší pravopisné problémy pro žáky 2. stupně základních škol, tedy většinou začátečníky, považuje psaní měkkého znaku (v číslovkách, u časování sloves, skloňování podstatných jmen). Nicméně procvičování v učebnicích, které používá (*Pojechali 1-5*) považuje za nesystematické a uznává za vhodné shánět si doplňující materiály. Ty čerpá zejména na různých ruských serverech, např. urya.ru. Mezi její časté metody pro nácvik pravopisu podle vlastních slov patří opis textu, diktát nebo doplňování na interaktivní tabuli.

Nutno také podotknout, že některé materiály mohou být jako doplněk ke dvěma základním kompletům českých učebnic ruštiny, tedy *Pojechali* a *Raduga po-novomu*. Proto je v úvodu praktické části provedena stručná analýza obou učebnic z hlediska toho, jak se věnují procvičování pravopisu a také vysvětlení jeho jevů.

2. Stručná analýza učebnic

2.1 Analýza učebnic *Pojechali 1-3 a Raduga po-novomu 1-2*

Obecně lze říci, že soubor učebnic *Pojechali* je určen zejména pro základní školy, kde se žáci učí ruštiny už od prvního stupně nebo s ní začínají na začátku druhého stupně. V tomto období se stále u některých žáků objevují problémy s mateřským jazykem, proto je tato učebnice uzpůsobena jejich možnostem a schopnostem. Stejně tak i témata učebnice. Pokud analyzujeme tuto učebnici podrobněji z hlediska částí pravopisu, které pokrývá, pak zde lze najít zejména části, které se věnují způsob psaní částí slova, která nesou význam (morfémů) – kořenů, předpon, přípon, koncovek, dále psaní slov dohromady, odděleně nebo pomocí spojovníku, a také použití velkého a malého písmene. Co se týče přímo procvičování nebo vysvětlení pravopisných jevů, to probíhá v rámci gramatiky celkové. Na této úrovni znalostí dané kategorie žáků se pravopis odděleně zpravidla nevyučuje. Nicméně z analýzy této učebnice bohužel vyplynulo, že ani její metodická příručka se nevěnuje metodám procvičování nebo vysvětlováním pravopisu, i když by se jednalo o součást výkladu gramatiky. Metodická příručka k učebnicím *Pojechali* se věnuje pouze metodice nácvičku písmen a postupu při přepisu a opisu. Vlastní analýzou jsme zjistili, že tento soubor učebnic využívá především následující metody výuky pravopisu: kontrastivní, vysvětlení v souvislosti s gramatikou, na základě výslovnosti a občas i na základě znalosti o slovo tvorbě.

Na rozdíl od souboru učebnic *Pojechali*, je soubor učebnic *Raduga po-novomu* určen zejména pro střední školy nebo pro pozdější ročníky druhého stupně základních škol. Stejně jako výše analyzovaný soubor učebnic pokrývá tato učebnice stejné části pravopisu, tj. způsob psaní částí slova, která nesou význam (morfémů) – kořenů, předpon, přípon, koncovek, dále psaní slov dohromady, odděleně nebo pomocí spojovníku, a také použití velkého a malého písmene. I metody výuky pravopisu jsou stejné. Nejčastěji se objevuje kontrastivní metoda a stejně tak jako v učebnici *Pojechali* se zřídkakdy uplatňuje vysvětlování na základě znalostí o slovo tvorbě. Bohužel ani v metodické příručce k této učebnici, či v samém úvodu učebnice nelze najít konkrétnější návrhy na procvičování pravopisu, jedná se opět především o nácvičku písmen apod. V obou případech je to však pochopitelné z hlediska toho, že se v těchto věkových kategoriích pravopis nevyučuje odděleně. Stejně jako *Pojechali* se zde z většiny objevují materiály na výslovnost, intonaci apod., kdežto procvičování pravopisu je oproti tomu minimální.

V učebnicích je pravopis obvykle vysvětlován stručně v malých tabulkách. V pracovním sešitě se pak objevují cvičení, která s pravopisem v určité míře souvisí, a to jsou cvičení zaměřená zejména na psaní, během kterého si samozřejmě žáci pravopis také trénují. V pracovních sešitech obou souborů učebnic je možné najít i cvičení (ač zřídka) zaměřená přímo na procvičování konkrétního pravopisného jevu, přičemž se nejedná o součást procvičení gramatiky (jako je například skloňování podstatných jmen apod.), například v pracovním sešitě k učebnici Pojehali 2 na straně 16 mají žáci vybarvovat šaška podle toho, kam patří и/ы (návčik pravopisu и по г, к, х).

3. Doplnkové materiály pro nácvik pravopisu – pracovní listy

3.1 Pracovní list na procvičení psaní měkkého znaku v číslovkách

A. Прочтёте si básničku. Pokud se ji naučíte nazpaměť, naučíte se i počítat v ruštině.

Одни, два, три, четыре, пять,
Вышел зайчик погулять,
Вдруг охотник выбегает,
Прямо в зайчика стреляет!
Пиф-паф ой-ой-ой,
Умирает зайчик мой.

*Když najdete slovíčka, která neznáte,
pomůže vám malý slovníček:*
погулять – proběhnout se
охотник – myslivec
стрелять – střílet
умирать – umřít

B. Víš, k jakým číslům ruské číslovky patří? Spoj je.

	ЧЕТЫРЕ		ДВА	
ТРИ		ПЯТЬ		ОДИН

C. Umiš počítat až do 10? Tady máš malou nápovědu. Všimni si, kde se píše měkký znak.

	ШЕСТЬ		СЕМЬ		ВОСЕМЬ		ДЕВЯТЬ
	ДЕСЯТЬ						

D. Pokus se z písmenek poskládat číslovky. Dej pozor u těch, kde se píše měkký znak.

рит	ятып .....
сьме	днои .....
двяеть	смовевь.....
шьтес	дяесть .....
вад	чытрее.....

E. Rozhodni, zda jsou číselky napsány správně. Pokud ano, označ je ✓ . Pokud ne, oprav je.

pravopis	správně/špatně	oprava?
восем		
семь		
адин		
пять		
шест		
четыре		

F. Vypočítej příklady, pak je přepiš slovy i s výsledky.

$$10 - 9 + 3 =$$

..... - ..... + ...
= .....

$$1 + 4 + 2 =$$

..... + ... + ... =
.....

$$7 - 5 + 2 =$$

..... - ..... + ... =
.....

G. Rozřež hada, který v sobě spolykal všechny číselky od 1 do 10. Pak je seřaď, jak jdou po sobě od 1 do 10.

тРиПяТЬОдиНЧЕтыРедВаСеМьшЕстьДЕвятЬвОсЕМьДеСяТЬ

.....

.....

.....

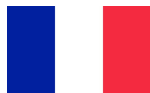
.....

3.2 Pracovní list na procvičení psaní velkého/malého písmene u jmen obyvatelských.

A. Prohlédněte si mapu Evropy.

B. Napište k vlajkám názvy států.

C. Přiřaď k vlajkám názvy obyvatel.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

D. Podle vlajek v předchozím cvičení doplň věty.

Vzor: Я из Германии и говорю по-английски.

a) Я из ..... и говорю .....

b) Я из ..... и говорю .....

c) Я из ..... и говорю .....

d) Я из ..... и говорю .....

e) Я из ..... и говорю .....

f) Я из ..... и говорю .....

E. Doplň tabulku.

СТРАНА	ОН	ОНА	ЯЗЫК
Германия			
Нěмеcko			
Россия			
Руско			
Чехия			
Česká republika			

F. Vypiš názvy obyvatel v češtině a k nim odpovídající v ruštině. Podtrhni počáteční písmena a napiš pravidlo pro psaní názvů obyvatel v ruštině. Je stejné jako v češtině?

3.3 Pracovní list na procvičení psaní záporné částice *ne* u sloves odděleně.

A. Přečtěte si pozorně dopis a vyznačte, kde a jak se vyjadřuje zápor v ruštině. Zkuste zjistit pravidlo pro psaní záporu v ruštině.

Здравствуй Коля,
в понедельник я была у моей подруги Кати. Я хотела бы написать тебе о ней. Она из Германии, но она в Германии уже не живёт долго. Она тоже не говорит по-немецки. Она говорит по-русски очень хорошо. Она любит говорить с друзьями но не любит писать домашнее задание.

Пока,

Зоя

B. Pokus se přeložit text do češtiny a opět podtrhni vyjádření záporu v češtině. Pak porovnej pravidlo pro psaní záporu v češtině a v ruštině.

C. Přečti si věty a rozhodni, zda jsou podle textu pravdivé. Pokud ne, oprav je.

Vzor: *Зоя пишет Кате. – Нет, Зоя не пишет Кате, а Коле.*

- a) Зои подругу зовут Настя.
- б) У Зои подруга из Англии.
- в) Катя любит писать домашнее задание.
- г) Зоя была у Кати во вторник.
- д) Катя хорошо говорит по-немецки.

D. Představte si se sousedem, že sedíte na hodině angličtiny, která vás ale vůbec nebaví. A tak si píšete tajně dopis. Aby tomu učitel nerozuměl, píšete ho azbukou. Seřad'te věty do vašeho rozhovoru tak, aby dávaly smysl. Pozorně ho pak přepište. Dejte pozor na psaní záporu!

Нет, я его не люблю. Мне здесь очень скучно (nudím se).

Ни в коем случае! Я не буду писать домашнее задание, я буду читать книгу.

Я больше люблю математику. А ты?

Я хочу уже идти домой.

Я не люблю математику, а русский язык.

Здравствуй Петя, ты любишь английский язык?

Да, я тоже.

А что будешь делать дома? Будешь писать домашнее задание?

E. Na následující věty reagujte pravdivě podle sebe.

Vzor: Я люблю шоколад. – Да, я люблю шоколад. / Нет, я не люблю шоколад, а мороженое.

- a) Я учу русский язык один день.
- b) Я хочу писать домашнее задание.
- c) Я говорю по-французски.
- d) Я играю в футбол.
- e) В среду я помогаю маме.

3.4 Pracovní list na procvičení psaní měkkého u po souhláskách z, k, x

A. Doplň koncovky.

Разрешите представить вам Катю. Катя очень любит свою бабушку. У её бабушк __
 две собак __. Эти собак __ очень любят есть булк __. Но Катя не любит есть
 булк __, она любит больше всего конфет __ или с __р. У Кати тоже подруга Маша.
 У подруг __ Маши девочк __ могут часто играть на г __таре. Обе девочк __ учат
 русск __й яз __к.

B. Rozděl do tabulky slova podle toho, jestli se v nich na prázdném místě píše **и** nebo **ы**.

книг __, курс __, г __мназия, тигр __, французск __й, муз __ка, кошк __, испанц __

И	Ы

C. Pojmenuj obrázky. Dej pozor na správné napsání *gu/ku/xu*.

.....

.....(mn.č.)

3 .....

.....

3 .....

.....

D. Vylušti křížovku. Zkontroluj si, jestli máš všechna slova napsána správně podle slovníku.

1.	х	и	м	и	я					
2.				б	у	м	а	г	и	
3.			р	о	л	и	к	и		
4.				с	о	б	а	к	и	
5.	р	у	с	с	к	и	й			
6.		ч	е	х	и					

(vzor řešení pro učitele)

1. chemie
2. papíry
3. rohlíky
4. psi
5. ruský
6. Češi

E. Najdi v učebnici pět slovíček, kde se píše **и** po **г, к, х** (ги, ки, хи) a utvoř s nimi věty.

- 1) _____ .....
- 2) _____ .....
- 3) _____ .....
- 4) _____ .....
- 5) _____ .....

4. Doplnkové materiály pro nácvik pravopisu – hry

V této části si představíme různé didaktické hry, které vedou k procvičení pravopisu. Hry jsou vlastní tvorby nebo převzaty, nicméně adaptovány pro procvičení pravopisu. U převzatých her je uveden zdroj, kde lze dané hry případně najít v původním znění.

4.1 Pexeso na procvičení obyvatelských jmen (vystříhňte podle přerušovaných čar)

	чех/чешка		англичанин/ англичанка
	русский/ русская		француз/ француженка
	немец/ немка		испанец/ испанка
	словак/ словачка		американец/ американка

4.2 Domino na procvičování psaní u/ы po z, k, x (vystříhňte podle přerušovaných čar)

---	кошк-	-И	магазин-	-Ы	книг-
-И	тигр-	-Ы	собак-	-И	кофет-
-Ы	подруг-	-И	американц-	-Ы	бабушк-
-И	испанц-	-Ы	мальчик	-И	букв-
-Ы	девочк-	-И	телефон-	-Ы	бумаг-
-И	курс-	-Ы	дедушк-	-И	школ-
-Ы	яблок-	-И	игр-	-Ы	---

4.3 Správné psaní slov – na procvičování jakéhokoli pravopisného jevu

Žáci se rozdělí do dvou nebo více týmů. V závislosti na počtu týmů lze hru provádět jak na tabuli, tak na papíry nebo do sešitů. Hra spočívá v tom, že učitel postupně diktuje deset slovíček, která mohou obsahovat pro žáky problematický pravopisný jev. Žáci mají za úkol jednotlivá slovíčka pravopisně správně napsat. Žáci se mohou ve skupinkách radit. Za každé správné napsání získávají jeden bod. Skupinka s větším počtem bodů vyhrává.

Tuto hru lze použít v jakékoli věkové skupině, na jakékoli jazykové úrovni (samozřejmě se předpokládá znalost azbuky) a na procvičování jakéhokoli pravopisného jevu.

4.4 Koncovky sloves – hra na procvičování psaní 1. a 2. časování sloves¹²⁸

Učitel si musí připravit slovesa na papír a rozdat je žákům. Žáci jsou rozděleni na skupinky. Žáci pak po jednom ústně doplňují **е** nebo **и**. Za správné doplnění získávají jeden bod.

Příkladem seznamu sloves může být: увид...шь, догон...шь, прочита...те, расскаж...шь, игра...те, держ...шься, завис...те, выстро...шь...

4.5 Ruské slovo – cizí slovo – hra na procvičování psaní u - ы po ы¹²⁹

Učitel nejprve zopakuje pravidla pro psaní **ы** po **ц** v ruštině. Třídu pak rozdělí na skupinky a rozdá jim papír s řadou slov, kde se vyskytuje *u - ы po ы*. Každá skupinka pak hledá potvrzení daného pravidla.

Příkladem řady slov může být následující řada: лекция, циклон, цыплята, цифры.

4.6 Přátelské a nepřátelské ne – hra na procvičování psaní záporné částice не¹³⁰

Učitel dá žákům seznam slov (například много, пей, видишь, добрый atd.). Žáci pak mají za úkol rozepsat daná slova do dvou sloupečků podle toho, zda se s **не** kamarádí a **не** ho objeme tak, že jsou jedno slova, nebo podle toho, zda spolu nejsou kamarádi a **не** si drží odstup.

4.7 Hra na tři o – hra na procvičování psaní redukováných samohlásek¹³¹

Učitel napíše na tabuli souhlásky slov, pak přesně (až s přehnanou redukcí) slova přečte. Žáci slova několikrát zopakují a pak mají doplnit samohlásky.

Příklad: м л к   к л с к   к л б к   д р г й   б л т

5. Doplnkové materiály pro nácvik pravopisu – ukázka hodiny

Cílem této ukázkové hodiny je co nejpřesněji reflektovat současnou reálnou situaci ohledně procvičování pravopisu na druhém stupni základních škol. Vzhledem k tomuto faktu byla ukázková hodina použita a vyzkoušena v rámci souvislé praxe. Nutno podotknout, že v původním plánu na hodinu bylo připraveno více cvičení, ale vzhledem k jazykovým znalostem žáků a jejich schopnostem bylo množství cvičení redukováno. Ukázková hodina pro účely diplomové práce byla tedy adaptována tak, aby žáci všechna

¹²⁸ EIBENOVÁ, K. – VAVREČKA, M. – EIBENOVÁ, I., Hry ve výuce ruštiny: jazykové hry, hádanky k rozvoji řeči, dramatizace pohádek, tematické slovníčky: A1-B2., 2013, s. 96

¹²⁹ EIBENOVÁ, K. – VAVREČKA, M. – EIBENOVÁ, I., cit. 127, s. 96

¹³⁰ EIBENOVÁ, K. – VAVREČKA, M. – EIBENOVÁ, I., cit. 127, s. 64

¹³¹ EIBENOVÁ, K. – VAVREČKA, M. – EIBENOVÁ, I., cit. 127, s. 46

cvičení časově zvládli v rámci jedné vyučovací hodiny a hodina tak měla jasný cíl a byla tematicky uzavřena.

Následující hodina byla určena pro šestou třídu, kde se žáci učí jazyk druhým rokem. Tématem bylo první a druhé časování sloves, tedy zejména slovesa читать a говорить a další slovesa, která se podle nich skloňují. Celkově jde o procvičování koncovek sloves s důrazem na psaní měkkého znaku u druhé osoby čísla jednotného. Ukázková hodina je naplánována na čtyřicet minut, zbývajících pět minut je využito na úvod, zápis do třídní knihy a na konci hodiny závěr a rozloučení se se žáky.

1) Ústní stručné zopakování časování sloves читать a говорить.

Nejprve se žáci pokusí samostatně. Pokud si nemohou vzpomenout, mohou použít jako nápovědu tabulku v učebnici. Poté zkusí dva žáci vyčasovat písemně dané vzory sloves na tabuli (každý jeden vzor, podtrhnou koncovky). Následuje dotaz na další podobná slovesa, která se časují podle těchto vzorů (žáci mají vědět o následujících slovesech: танцевать, слушать, бегать, делать, учить, купить, любить, смотреть). Nejprve si celá třída zkusí další příklady vyčasovat a pak několik vybraných žáků zkouší samostatně ústně. (časová dotace – 5 min.)

2) Praktické procvičování časování výše uvedených sloves pomocí kartiček.

Žáci dostanou balíčky, ve kterých se nacházejí kartičky, na kterých mohou najít jednotlivé tvary od sloves танцевать, смотреть, любить, делать. U každého tvaru mají žáci zvýrazněny koncovky a jejich úkolem je seřadit tak, aby odpovídaly správnému časování každého slovesa. Kartičky vypadají asi takto:

смотрим

(časová dotace – 10 min.)

3) Procvičování sloves – pracovní list s doplňovačkou a překladem.

Ты смотри..... телевизор.

Я не чита..... русские книги.

Вы любите..... мороженое?

Мы часто бега..... в парке.

Мама и папа говор..... по-русски.

Учитель не уч..... математику.

Pavel dělá domácí úkoly. ....

Nataša a Věra mluví rusky. ....

(časová dotace – 10 min.)

4) Procvičování sloves pomocí pracovního sešitu.

Žáci plní cvičení, kde mají nejprve spojit slova z tabulky, aby daly smysluplnou větu. Poté je jejich úkolem přepsat rusky pět vět, jejichž obsah se jim nejvíce líbí.

Tabulka vypadá asi takto:

ВЫ	ЛЮБИМ КАТАТЬСЯ	КОМИКСЫ
МЫ	ЧИТАЕТЕ	НА ВЕЛОСИПЕДЕ

(časová dotace – 10 min.)

5) Zopakování časování sloves pomocí závěrečné spojovačky, kdy první tři žáci mohou získat malé jedničky.

Ты смотри.....	те
Я не чита.....	ят
Вы люби.....	ишь
Мама и папа говор.....	ю
Мы часто бега.....	ят
Брат и сестра не люб.....	ем

(časová dotace – 5 min.)

ZÁVĚR

Diplomová práce se věnovala aktuálním otázkám ruského pravopisu ve školní praxi. Nejprve jsme se zabývali obecnou charakteristikou ruského písma a pravopisu. Stručně jsme se seznámili s historií ruského pravopisu a některými vývojovými etapami včetně reforem, které se uskutečnily nebo měly uskutečnit. Následně jsme pak zkoumali aktuální situaci týkající se výuky ruského jazyka na českých školách vůbec, konkrétněji pak výuky pravopisu na hodinách ruštiny. Východiskem analýzy aktuální situace byla analýza dvou sborů učebnic, které se v současné době používají při výuce ruštiny na druhém stupni základních škol, tj. soubory učebnic *Pojechali 1-3* a *Raduga po-novomu 1-2*. Vycházela jsem rovněž ze zkušeností získaných během pedagogické praxe, při které jsem si ověřovala určité metody, uváděné v teoretické části práce. Závěrem analýzy je zjištění, že vysvětlování procvičování pravopisu je minimální a je podřazováno spíše na fonetické a gramatické stránce jazyka. Je potřeba vysvětlovat důležitost znalosti pravopisu i žákům, např. s nimi dělat praktické úkoly ze života, kde pravopis využijí, aby se tak zvýšila jejich motivace. Nutno však podotknout, že situace se podstatně liší v závislosti na učiteli ruského jazyka. Jsou i učitelé, kteří si důležitost pravopisu uvědomují a tudíž na něj zaměřují i větší pozornost. V poslední podkapitole teoretické části byla popsána a vysvětlena základní pravidla ruského pravopisu.

Z analýzy učebnic a vlastní zkušeností z praxe bylo zjištěno, že vysvětlování a nácviku pravopisu se jak v učebnicích ruštiny, tak při hodinách ruského jazyka, věnuje jen málo času a cvičení. Při výkladu pravopisu se v učebnicích nejčastěji používá metoda kontrastivní a pravopisná pravidla jsou osvětlována ve spojení s gramatikou. Větší důraz je pak kladen spíše na stránku fonetickou a z hlediska jazykových plánů pak na stránku gramatickou. Obecně lze konstatovat a považovat za úspěch, jestliže žáci zvládnou psát správně azbukou. Pravopisné chyby, jako například vynechání měkkého znaku apod., se velmi často odpouští. Zmíněný postup nepovažujeme za vhodný, protože žáci si chyby zafixované v počáteční etapě výuky nesou do dalších etap výuky. Z vlastní zkušenosti vyplynulo, že žákům z oblasti ruského pravopisu dělá největší problém psaní měkkého znaku, pravopis při skloňování podstatných jmen atd. Jako nejužitečnější metody určené pro nácvik pravopisu se ukázaly diktát, přepis nebo doplňování na interaktivní tabuli. Materiály v učebnicích a pracovních sešitech určené pro nácvik pravopisu jsou ale nedostačující. Proto je potřeba nosit žákům do hodin různé doplňující materiály, didaktické

hry apod., jejichž vytvoření se stalo cílem praktické části této práce. Na konci praktické části je pak uvedena i ukázková hodina zaměřená výhradně na procvičení pravopisu. Všechny tyto materiály lze využít zejména na druhém stupni základních škol, nelze ale vyloučit použití u jakékoli věkové skupiny, která je v počáteční etapě výuky (tj. i na střední škole).

РЕЗЮМЕ

В настоящей дипломной работе рассмотрены актуальные проблемы, появляющиеся при изучении русской орфографии на уроках русского языка. Дипломная работа состоит из теоретической и практической частей. В теоретических параграфах освещаются история и развитие правописания в русском языке, характеризуются основные принципы правописания. Внимание отводится позиции и значению орфографии на уроках русского языка, отмечаются методы и учебные пособия, применяемые при обучении и закреплении орфографии русского языка как иностранного. Практическая часть опирается на анализ учебников *Поехали 1-3* и *Радуга по-новому 1-2*, а также на собственный опыт, полученный во время педагогической практики. Практическая часть включает в себя дополнительные материалы для закрепления орфографических правил в форме рабочих бумаг, дидактических игр и примера урока сосредоточенного на закреплении определенных орфографических правил.

This thesis deals with the current problems of teaching of Russian orthography that occur at Czech schools during Russian language lessons. The thesis is divided into two parts – theoretical and practical parts. The theoretical part is dedicated to the history of Russian orthography and its development. The characteristics of some basic orthographical rules can be found there, too. This part also describes the position and meaning of the Russian orthography within Russian language lessons, the methods of the orthography teaching and teaching materials that are used during Russian language lessons. In the second part, there is an analysis of the two collections of the students' books – *Поехали 1-3* and *Радуга по-новому 1-2*. This part is also based on the author's teaching practice experience. In this part, supplementary materials to practice Russian orthography are listed. These materials contain some work sheets, didactic games and also an example of the Russian language lesson focused on the orthography.

BIBLIOGRAFIE:

Knižní zdroje:

BALCAR, M. a kol. *Орфография, пунктуация и книжно-письменная речь русского языка*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1979.

BALCAR, M. a kol. *Пříručka ruského pravopisu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989. 118 s. ISBN 80-04-24224-3

CÍCHA, V. a kol. *Metodika ruského jazyka. 1. svazek*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1982. 241 s. ISBN 17-522-82.

CÍCHA, V. a kol. *Metodika ruského jazyka. 2. svazek*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1982. s. 241-497 ISBN 17-522-82.

EIBENOVÁ, K. – VAVREČKA, M. – EIBENOVÁ, I. *Hry ve výuce ruštiny: jazykové hry, hádanky k rozvoji řeči, dramatizace pohádek, tematické slovníčky: A1-B2*. Brno: Edika, 2013. 188 s. ISBN 978-80-266-0365-8.

CHODĚRA, R. *Didaktika cizích jazyků*. Praha: Academia, 2006. 209 s. ISBN 80-200-1213-3

HAVRÁNEK, B. *Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy I*. Praha: SPN, 1961.

JELÍNEK, S. *Радуга по-новому 1: učebnice ruštiny*. Plzeň: Fraus, 2007. 128 s. ISBN 978-80-7238-659-8

JELÍNEK, S. *Радуга по-новому 1: pracovní sešit*. Plzeň: Fraus, 2007. ISBN 978-80-7238-660-4

JELÍNEK, S. *Радуга по-новому 1: příručka učitele*. Plzeň: Fraus, 2007. 101 s. ISBN 978-80-7238-661-1

JELÍNEK, S. *Радуга по-новому 2: učebnice ruštiny*. Plzeň: Fraus, 2008. 124 s. ISBN 978-80-7238-700-7

JELÍNEK, S. *Радуга по-новому 2: pracovní sešit*. Plzeň: Fraus, 2008. ISBN 978-80-7238-701-4

JELÍNEK, S. *Радуга по-новому 2: příručka učitele*. Plzeň: Fraus, 2008. 88 s. ISBN 978-80-7238-702-1

KUPCEVIČOVÁ, J. *Русская орфография в правилах, упражнениях и таблицах*. Ostravská univerzita, Ostrava 2005. 321 s. ISBN 80-7368-047-5

PURM, R. a kol. *Didaktika ruského jazyka. Vybrané kapitoly*. 2. rozš. a přeprac. vydání.

Hradec Králové: GAUDEAMUS, 1997. 264 s. 80-7041-757-9.

RIES, L. *Didaktika ruštiny. Vyučování jako komunikace, součinnost a hra*. 1. vydání.

Ostrava: Pedagogická fakulta v Ostravě, 1987. 301 s.

ŽOFKOVÁ, H. – LOMOVÁ, L. *Поехали 1: učebnice ruštiny pro základní školy a víceletá gymnázia*. Úvaly: Albra, 2002. 19 s. ISBN 80-86490-29-7

ŽOFKOVÁ, H. – LOMOVÁ, L. *Поехали 1: pracovní sešit k učebnici ruštiny pro základní školy a víceletá gymnázia*. Úvaly: Albra, 2002. 72 s. ISBN 80-86490-80-7

ŽOFKOVÁ, H. – LOMOVÁ, L. *Поехали 1: metodická příručka k učebnici ruštiny pro základní školy a víceletá gymnázia*. Úvaly: Albra, 2002. 79 s. ISBN 80-86490-28-9

ŽOFKOVÁ, H. – LOMOVÁ, L. *Поехали 2: učebnice ruštiny pro základní školy a víceletá gymnázia*. Úvaly: Albra, 2004. 123 s. ISBN 80-86490-88-2

ŽOFKOVÁ, H. – LOMOVÁ, L. *Поехали 2: pracovní sešit k učebnici ruštiny pro základní školy a víceletá gymnázia*. Úvaly: Albra, 2004. 118 s. ISBN 80-86490-87-4

ŽOFKOVÁ, H. – LOMOVÁ, L. *Поехали 2: metodická příručka k učebnici ruštiny pro základní školy a víceletá gymnázia*. Úvaly: Albra, 2004. 38 s. ISBN 80-86490-86-6

ŽOFKOVÁ, H. – EIBENOVÁ, K. *Поехали 3: učebnice ruštiny pro základní školy a víceletá gymnázia*. Úvaly: Albra, 2005. 155 s. ISBN 80-7361-007-8

ŽOFKOVÁ, H. – EIBENOVÁ, K. *Поехали 3: pracovní sešit k učebnici ruštiny pro základní školy a víceletá gymnázia*. Úvaly: Albra, 2005. 115 s. ISBN 80-7361-009-4

ŽOFKOVÁ, H. – EIBENOVÁ, K. *Поехали 3: metodická příručka k učebnici ruštiny pro základní školy a víceletá gymnázia*. Úvaly: Albra, 2005. 44 s. ISBN 80-7361-010-8

ИВАНОВА, В. Ф. *Современный русский язык*. Москва: Просвещение, 1966.

КАЙДАЛОВА, А. И. – КАЛИНИНА, И. К. *Современная русская орфография*. Москва: Бизнес-Информ, 1998. 272 с. ISBN 0-316-10439-7

КАСАТКИН, Л. Л. – КЛОБУКОВ, Е. В. – ЛЕКАНТ, П. А. *Краткий справочник по современному русскому языку: учебное пособие*. Москва: АСТ-ПРЕСС, 2010. 400 с. ISBN 978-5-462-01006-4

РОЗЕНТАЛЬ, Д. Э. – ДЖАНДЖАКОВА, Е. В. – КАБАНОВА, Н. П. *Справочник по русскому языку: правописание, произношение, литературное редактирование*. Москва: Айрис-пресс, 2007. 768 с. ISBN 978-5-8112-2388-6

ТКАЧЕНКО, Т. Н. *Русский язык: сборник основных правил орфографии и пунктуации*. Москва: Астрель, 2011. 155 с. ISBN 978-5-271-32799-5

Internetové zdroje:

Ministerstvo školství a tělovýchovy – Společný evropský referenční rámec pro jazyky [online]. c2014, [cit. 2015-02-02]. Dostupné na World Wide Web:

<http://www.msmt.cz/mezinarodni-vztahy/spolecny-evropsky-referencni-ramec-pro-jazyky>

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání [online]. c2005, [cit. 2015-02-02].

Dostupné na World Wide Web:

<http://www.pf.jcu.cz/research/svp/rvp-zv-0905.pdf>

RULÍKOVÁ, Blažena. Návrh na úpravu ruského pravopisu a jeho ohlas. *Naše řeč* [online]. roč. 48, č. 1, [cit. 2015-02-02]. Dostupné na World Wide Web:

<http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=5095>

ŠKROBÁNKOVÁ, K. *Srovnání pravidel pro psaní velkých písmen v ruštině: bakalářská práce*. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta filozofická, 2007. Vedoucí diplomové práce Jiří Gazda. Dostupné na World Wide Web:

http://is.muni.cz/th/75314/ff_b_b1/Bakalarska_prace.doc

Wikipedie. *Cyrilice* [online]. c2014 [cit. 2015-02-02]. Dostupné na World Wide Web:

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Cyrilice>

КАРПОВА, О. *История с орфографией. Неудавшиеся реформы русского правописания второй половины XX века* [online]. c2010, [cit. 2015-02-02]. Dostupné na World Wide Web:

<http://magazines.russ.ru/nz/2010/3/ka19-pr.html>

ЛОПАТИН, В. В. *Орфография и пунктуация: обойдемся без паники* [online]. c2000, [cit. 2015-02-02]. Dostupné na World Wide Web:

<http://rus.1september.ru/article.php?ID=200003701>